

Короливщина.

I.

Тилькы зазнаю, якъ, було, въ кутку сиджу. Хто схоче, той мене й одлупить. До трынадцяты годъ мени такъ було: все мене быто.

Маты вмерла, я семылиткомъ восталась; а батько вмеръ ще першъ того. Який бувъ батько роботящий: и день и ничъ, було, робыть та й робыть, столярюе. Хто, хто вставъ рано, а Якивъ Король уже вставъ, писень спивае, а рубанокъ, або стругъ тилькы дж-ж-ж, дж-ж-ж и стружки литають, якъ мотыли, по всій хати, не переведе й духу. Сымъ и въ сухоты, кажуть, себе ввогнавъ.

Ще ось що памъятаю: якъ я руку соби чымсь уризала, дакъ батько лакомъ примочувавъ. Теперъ, що згляну на шрамокъ, дакъ його й згадаю: „Парство йому небесне!“

А матиръ по тому згадую, що, було, насъ изъ собою забирае въ двиръ. И нянька въ насъ була хороша, а не звирялась на неи.

Пани дуже любила мого батька. Було за що й любить. Тымъ и призывше дано йому таке гарне: Король. Було, що празныка своеи паскы прысылае пани розгив-

лятысь. Та й не одному Королеви присылали воны паскы, нехай изъ нымъ укупи царствуютъ! Отъ разъ прислали, а винъ бувъ недужый, пидвисся зъ полу трохи: „Розгивляйтесь, каже, диты,“ а самъ и вмеръ.

Маты жъ у холеру померла.

Я й сама недужа була; лежала на печи, а тутъ дви бабы коло матеры сыдило; одна каже: „Умерла Тетяна!“ Я такъ и зомлила. А друга каже: „Ни, се вона заснула.“ Довго такъ мене малу дурылы.

II.

Якъ умерла жъ моя матусенька, дакъ сусиде й почалы насъ грабувати... Теперъ мени про се хрещеный батько розказувавъ. Винъ тоди ще парубкомъ бувъ. Бильше за всихъ насъ прыкашкы Сухоперный обгольвъ. Мы вси його такъ звемо, бо винъ у билому сухоперному сюртуци ходивъ.

Поясивъ одныхъ було въ матери дванадцять, ише не крашенихъ; вовны, одежи сколько, полотень сама маты наткала. Сколько сынятокъ було, хустокъ, ряденъ! Все по-выволикалы на подзвинне соби! zostавылы насъ безъ усього.

Братъ маленький одъ грудей ще вмеръ. Друга сестра чотыролитка въ людей жыла,—у кучера: ихъ у нашу хату перевелы.

На ии й накнуулы хлопця двохлитка глядиты. Вона забрала його на пичъ; та й не доглядила: наловыло, сказано, рыбы. А кучерыхы дома не було. Прийшла пидъ чаркою, якъ ухопыла мою сестру та гепъ объ пилъ изъ печи! Такъ и розидрала коло ока. Покотыться бидолашечка моя зъ печи на пилъ, а описля й додолу, да скоро и вмерла. Шо бъ и мени було за всима ими йты! Сыдили бъ у царстви не-

бесному, у тому вичному покои, та й „ни печали, ни воздыханія,“ мовлявъ батюшка.

III.

Якъ тилькы мій батько ту хату окукобывъ: „Не мени каже, буде, дакъ моимъ дитямъ.“ Поклыницовавъ ии, грузомъ набывъ, обставывъ очеретомъ навкругы, щобъ теплишъ. А садъ якый хороший у насъ бувъ: самъ нащепывъ. И невеличкий садокъ, довгенький, та вышнякъ хороший, дви яблуні й сажалка, надъ сажалкою похылылась калына. Сыдымо, було, пидъ ряснымъ цвитомъ у спеку, якъ пидъ дахомъ. Надъ самымы синьмы яблуня розпъялась и два черногузы гніздо звылы. Наче й щасте пророкували. Лыліасу тры кущы. Соловей не одно гніздо зывъ. Було свыще на все село. Я, було, тихенько пидкрадусъ та й дывлюсь, а винъ, заплющывшы очици, й щечече. Наймычка насъ и одведе, щобъ не полохалы.

Копаночка була; теперъ згадую, якъ, було, наймычка билыть биль; а потимъ и въ вышняку сыдыть, поясы плете, а мы гуляемо коло неи.

Оце, було, й я визьму гребинку, привъяжу мычечку, та й пряду, а батько кажуть: „Моя дочко, моя паняночко! я одкуплю тебе, на волю выпущу. Пряды мени на ятери: рыбку тобі ловытиму.“ Пійде рано-рано, язи позаставляє, начынне таке, духы позакриває, въяюнивъ, карасивъ наловить. А маты кажуть: „Дытньо моя! пряды, пряды на рушныкы, на хусткы, я натчу та ще й жыжечкою обведу.“— Усе намъ щасте пророкувало, та ба!...

Якъ бы давъ Богъ, щобъ живъ батько, я-бъ теперъ ничымъ не журылась. Мы хочъ и панськи булы, а насъ ду-

же не неволю. Батько скрыню мени гарну зробивъ, на колесахъ.

Дакъ якъ ставъ ото вже кучеръ жыты въ нашіхъ хати зъ жинкою й трьома дитьмы,—садъ усохъ, не доглядали. Воны його не садылы, то имъ байдуже; та якъ пустылась по йому куряча слепота, глуха кропыва, лопухъ, будякы по грядкахъ, свырипа, гирчыця,—такъ и поглушыло все. Пійдешъ—дакъ у рептяхъ й уберешся! Соловейкы затыхлы, бо диты часто полохалы та голодни коты. Я жъ, було, й кишку годую, дарма, що носыть кошенятамъ мышей, годую зады ради соловейкы та ихъ диточокъ. Запашни дерева мохомъ порослы, та повсыхалы; мохы на ихъ та губы порослы. Садокъ нашъ зробывся колючый, мовъ йижакъ. Собака бувъ, и той зійшовъ изъ двора. Описля склалась пожежа, дакъ и садовыну на дрова вырубалы, тилькы пенькы стырчалы.

А пожежа якъ склалась? Кучеръ лигъ спаты, а вона ще чогось пишла въ хыжу, а прыйшовшы полизла на пичъ. На печи жъ у насъ було виконечко зъ кватыркою; вона на тому виконечку поставыла каганецъ та й заснула, а кгнотыкъ упавъ на викно,—почало гориты. Описля выхопывся вогонь изъ кватырочки та й пишовъ чухраты все кругомъ. Повна хата дыму! Воны сплять. Нагодылысь якось люде, сталы стукаты, насылу добудылысь. Москаль убигъ у хату, всылу ихъ выцупывъ, и дитей поколошкавъ. Мале, що зъ нею на печи було, до половыны пузыремъ знялось; а одно хлопця, шестылитокъ: „постій, каже, мамо, чобитокъ одынъ забувся,“ та й выпорснуло зъ рукъ. Кынулысь його шукаты,—налапали въ дыму. Чобитокъ у руци, а воно нежывеньке, задыхнулось.

IV.

Усе въ ихъ погорило, и наша хата. А Сухоперный той усе наше добро позводывъ. Дви корови було, сыва й руда. Було, до нашихъ коривъ николи видьма не пидступыть-ся. Молока багато давалы, бо нашъ дидъ умивъ одъ видьомъ замовляты. Тилькы треба було тры слови сказаты, якъ идешъ доиты. Винъ мою матиръ навчывъ: було, иде доиты, та й скаже ти тры слови. Я мала була, мене маты й не встыгла навчыты... Якъ же пишлы ти коровы по рукахъ, такъ по-захарчовувано ихъ страхъ! И молока стали даваты мало, бо вже до ихъ ходылы видьмы.

Що вы думаете? Якъ видьма на кого та взлыться, уже виддячыть. Вона схоче, перевернеться хоть чымъ. А нась, було, нїяка видьма не займе. Нашъ ридъ знавъ ти тры слови про ихъ, тилькы я—горенько мое—не зазнаю, бо рано батько й маты померлы. Якъ бы жылы, все бъ и добре було, а то й усе лыхо мени черезъ мое сырицтво сталось.

А то, кажуть, у моеи титкы стоявъ москаль; отъ, вона зъ имъ чоґось и посперечылась, а вона була видьма. Отъ, якъ винъ лигъ спаты, вона й обернулась мухою: гуде та й гуде. Не дае йому спаты; отъ, винъ пїймавъ ии та въ пляшечку й заткнувъ. Устае дядько, чоловикъ моеи титкы, лежыть вона и не дыше, бо въ видьомъ тилькы душа вылитае, а тулубъ остається. Чоловикъ такъ журыться, що вже свить, а вона не дыше. Отъ москаль и каже: „Колы вона заприсягне, що такъ робыты вже не буде, дакъ я ии душу выпущу.“ Ну, чоловикъ знавъ про свою жинку, що вона видьма та й поручывсь. Винъ и выпустывъ муху зъ пляшечкы. Муха загула; жинку стали будыты, вона й

устала та й заклалась.—Моя титка ще не зла була видьма, бо прырожденна, не роблена.

Я дуже жалкувала, що мене не навчили видьомства. Разъ я знялась и пишла до родычки въ трейтихъ, а вона вмила видьмуваты. Думаю: „Попрошу, навчусь! Чужому не покаже, а мени 'дкрые.“ Приходжу, а вона саме на риччи изъ сыру ворочокъ прала, дакъ и Боже жъ мій! чого тамъ нема! Такъ на ворочокъ и скачуть, лизуть вужы, жабы, ящиркы, всяка гадына; одно 'дного попереджае, штовхае; одно шубовстне въ воду, а друге пнеться, кихтемъ чепляється. Отъ, вона й каже мени: „Прыходь у глупу ничъ до мене (вона жъ була неприрожденна), да вже жъ—каже—вчысь.“

— Добре, — кажу, — прыйду не'дминно. —Прыходжу. А вона выйшла на рундукъ, та якъ свысне: де тая й гадына набралась—такъ сюды й лизе, а вона й каже: „Визьмы та й подій усяку гадыну.“

А я їй одказую: „Усе тобі видамъ, тилькы пусты зъ душею, не хочу вчытысь!“ Не хочу, думаю, тебе й за родычку маты.

Такъ и впала. Не знаю, чы то справди було, чы то увиджалось мени, а якъ їи поспытаю, дакъ одкыдається, сміється. То жъ видьмы встають зъ того свиту, а то такы й мерци ходять. Воны встають трычы на рикъ. На велькденъ—оце разъ; потимъ на русальчынъ велькденъ устають нехрещени диты (винъ такъ оце колысь коло Петра буває) — оце два. Да ще колысь у трейте. Дитей и не пускають купатысь, бо русалкы залоскочуть. Воны й у саду гуляють уси голи. Се все диты нехрещени. У насъ ище й копанка, дакъ воны й товпляться, було... А якъ попадеться хто въ гаю, дакъ хочъ и вельке, дакъ залоскочуть.

Я не хотила буты злою видьмою, а щобъ матерызна вернулась, отъ мени що рупыло, а то все розтеклось. А въ видьмы—зась!

V.

Дакъ ото жъ забрали мене недолиткомъ въ *комнаты* описля матерыной смерти. Мени въ панивъ добре було. Тилькы разъ разомъ панъ мене за вухо поскублы, що я безъ черевыкивъ по морозу бигала. Нудьга тилькы була по панському вчытысь, якъ що зваты. У насъ мыска, а въ ихъ *ваза*, у насъ дзыглыкъ, а въ ихъ *стулець* або *крисло*, а въ насъ крисло зветься матня въ *птаняхъ*. У насъ запаска, попередныкъ, а въ ихъ *хвартухъ*. Що въ насъ *юнка* зъ двома рукавами, то въ ихъ *спидныця* такъ зветься. Оце тилькы й негарно.

Десять литъ послужыла я въ *комнатахъ*,—мене выпущено.—Скоро я вийшла зъ *комнатъ*, мене змовылы за багатого одынця. У його й маты була, йому ще й года не вийшлы женытысь. Отъ, зробылы заручины. Я подавала й хусткы. Я въ ихъ и жыла до винця, мовъ бы невестка вже. У мене хаты не було, згорила пры Сухоперному, а въ ихъ *жиночыхъ* рукъ бракувало. Я все робыла, що маты, се бъ то свекруха, скаже. Доткльва була й лукава, ничого правды таиты. Отъ, вийшлы йому года, ладытысь бы намъ икъ весиллю, а вони тоди одкыдатысь. Луну пустылы, що вже знайшлы соби крашу. Тоди мене давай гнаты зъ хаты,—и гнаты й нивечыты.

Я до його: „Що се ты, Мыкыточку! Бога бійся! хай бы мене твоя матуся нехтувала, а то й ты за нею ручъ тягнешь.“

Шо жъ? яке дерево, таки й пагоньци... Хай воно имъ западеться! Сылою въ колодязи воды не докопаться! Винъ такъ мене любывъ, якъ собака цыбулю. Я жъ дарма, що якъ гичечка була и вбога соби, а дило вмила робыты. На великому господарстви зросла въ панивъ. Не быто мене тамъ, а тутъ бьютъ!

Воно хочъ и не по божому, думаю соби, Мыкыточку, такъ глумуватыся зъ сироты, одкыдатыся, та колы бъ не те... охъ!... колы бъ не те лышечко склалось, дакъ я тоби, думаю соби, подякувала бъ за хлибъ, за силь, та й геть изъ твوسي хаты, и пару соби ще й крашу знайшла бъ.

Такъ зрадныйкъ насмѣявся гирко зъ мене, погордувавъ мною, якъ витерь травою. Винъ до мене ходывъ такъ, що й свекруха не знала. Вона такы й казала намъ: „Глядитъ же мени, диты!“ Такъ що, було, й цилуємось, захылывшыся за двери, а тутъ не стямылась, якъ и дытыну нарядылы. Тогди невира мене й покинуувъ. Крашу, мовлялы, знайшовъ.

Чы я жъ не хороша, чы я жъ не вродлива?
Тилькы моя доля нещаслива!
Впередъ снопы повъязавшы,
Да наврочать люде,
Впередъ правдоньку сказавшы,
Да любыть не буде.

Сльозы й теперъ душать, якъ згадаю... Зъ иншою повинчався, а мій викъ занастывъ. Про се й писня спивае. Вона про мене спивае:

Ой пйду я лисомъ-боромъ,
Та й стану я пидъ яворомъ:
Явороньку зелененький,
Пропавъ мій викъ молоденький.

Такъ, паніечко моя, и я пійшла лисомъ-боромъ... Коли бъ же то справди, а то промижъ людьмы наче въ лиси-бору тынялась, та не знайшла й явора зелененького, щобъ заголосыты до нього: Пропавъ мій викъ молоденький!... а заголосыла до сывого дида, до мого хрещеного батька.

Прийшла до його въ хату. Самитныкомъ та ще й сумнымъ соби живъ. Ни дружыны, ни родыны. Думала: сей дубъ мохнатый старенький прикрыве мій соромъ одъ людей лучче зеленого явора. Ни, якъ глянувъ, такъ и грянувъ: Ты не моя дытына, не моя хрещена! Моя дытына у порожни бѣ ходыла...

Сымъ словомъ такъ и выперъ мене зъ хаты.

VI.

Цилый рикъ по чужыхъ дворахъ пороги терла. Та вже якъ занедужала въ людяхъ, та давъ Господь мени дытыну, тогди батько хрещеный зглянувся, прийшовъ и мене зъ дытыною забравъ до себе. Було, й жалусе мого хлопчыка... Жалусе, жалусе, а посли й одвернется: „Що жъ? прыжытне“, каже. Такъ и вразыть мое серденько вкрай. Наче бѣ то вже воно й не одъ людей народылось! Такъ и заголосыть изъ пидъ сырои земли до мене писня про вбытого брата:

Та помалу, малу, батеньку, грай,
Та не вразы мого серденька вкрай!

Ой Боже мій мылосердный та праведный!

Чы я вбрела, чы я вплыла, чы мене пидлыто:
Чы самъ мылый любыть не ставъ, чы його одбыто?

Ой Мыкыточку, мое серденько! ты й теперъ ще стоишь передъ очыма въ мене, и теперъ ще любила бѣ тебе, дакъ

ты жъ бо мене любыты не ставъ! Бидна моя дытыночко! безбатченку мій! И ридный твій батенько, и мій хрещений цурається тебе, мого цуценяты заблудного. Понесла баба сповытуха до хреста дакъ и батюшка таке важке имъя давъ да трудне, що баба й не донесла. Удруге хлибъ носыла. Бида накрыткамъ! Батько хрещений стане пестыты мого сынка Короля, безбатченка, а тамъ и 'двернется, мовъ його що занудыть, мовъ що його душыть... Якъ мыркне свое страшне слово „прыжытне,“ такъ и вразыть мое серденько вкрай... Хыба жъ воно не Божый твиръ? Хыба жъ и Богъ такъ одъ нього 'двернувся, якъ одъ мене люде 'двертаються? Та щобъ доняты якъ небудь хрещеного мого,— а винъ бувъ соби побожный, що й казаты!—отъ я, щобъ його навесты на праведнишу думку, взяла та й зложыла тыхцемъ писню про таку жъ, якъ и я, нещаслыву людыну, про Уляну Сотныкивну. Ся поты заробляла грошы, перевозячы човномъ людей черезъ нашъ Сеймъ, покиль заплачено ий гиркою недолею. А яку писню, дакъ ось яку. Я й заспиваю вамъ, паніечко голубонько, якъ спивала своему батькови хрещеному:

„Моя донечко, ты, Уляночко,
Чого ходышь сумна по Дунаечку?
Чы сумна ходышь, чы таланъ ловышь,
Чы людей човномъ знай перевозышь?“
„Гирки, матинко, перевозы мени:
Прольваю въ Дунай дрибни слёзы мои.
Десь ты, матинко, льонъ прачемъ была,
Що раненько мене та й не будыла.
Чужи дочкы зори не просыпалы,
Щастя, доленькы знай вызыралы,
А я спала соби та пизнылася,—
Гирка доля мени прыключылася“.

И жъ такы батько та браты—булы се наши сусиды, люде хороши...

„Ой плывлы човномъ два рыбалочки,
 Приглядались вони до Уляночки,
 Що й Уляночка себе вславила,
 У Дунаи на викъ слидъ оставыла,
 Ой не шуку й лына уловылы вони,
 А піймалы дытя несповыване;
 Несповыване й необмыване,
 Бо дивоцькымы слизьмы облыване“...

— Що се за писня? чы не про Уляну Сотныкивну се вже проложено?—обизветься старый зъ нехтуваннемъ.

— А вже жъ,—кажу.—Бачте? я не пійшла робомъ Улянынымъ, а дытыну выкохала „яко (мовляете) душу живу“.

А винъ, царство йому небесне, було й зъ Библіи святои мени почытуе. Отъ и годи зъ того часу мени прыжитнымъ дорикаты. Дакъ що жъ? У кого тры журбы въ хати, да не такъ журыться, якъ я однією. Було, терплю-терплю мовчки та й зложу соби ще на гирши жалошчы писню, хочъ бы й оцю... Заспиваю вамъ зъ биды, моя паніечко, моя зозуленько:

Чы то, мамо, Божя воля,
 Чы неспасна моя доля?
 Чы вродыла ты лелащо?
 Ой пропавъ мій викъ ни за шо!
 Пропавъ мій викъ, якъ ягода,—
 Що зъ мыленькымъ незлагода,
 Пропавъ мій викъ, якъ макивъ цвить,
 Стемнивъ мени шырокий свить,
 Вночи зацвивъ, а вдень опавъ...
 Отакъ, мамо, мій викъ пропавъ!
 Пропавъ, якъ та квасолечка,
 Гирка моя се долечка.
 Пропавъ, якъ та ожыночка,
 Невирна се дружныночка.

VII.

А якъ умеръ хрещеный батько (винъ удивель бувъ та, мавшы хорошу людину-жинку, не схотивъ удруге жены-тысь), якъ умеръ, нехай у Господа зъ вирнымъ своимъ подружжемъ царстvue,—дакъ я тогди що робыты? якъ мени на свити зъ дытною жыты? Зробылась я досвитчаною матирью. Мени винъ хату 'дпысавъ, а пры хати й городъ хорошый; я його й души достерегала, якъ умиравъ. Зробылась досвитчаною матирью. Дакъ опе якъ въ осинь, дакъ уже дивчата й парубки на сели такъ и пропытують: де вдова живе? та щобъ хороша, простора хата въ ии була. Та колы въ неи одна дочка, то ще имъ и краше, щобъ уже ии просныты досвитчаною матирью буты.

Иноди й дивка стара буває досвитчаною матирью... Отъ, якъ котра сыротою останется, а хата йе, воны ии й обпрядуть и обсвितять, такъ и пиджыве. Опе й сходяться дивчата й парубки. Дивчата несуть и борошно й яйца, сало, пшоно, хлибъ,—матиркы дають, а якъ не дають, дакъ не грихъ и вкрасты. А хлопци несуть горилку. Дивчата, що вивторка и що четверга, то й прядуть на досвитчану матирь. Литомъ помагають ии полоты, частують ии, якъ самы пьють. Дивчата, якъ сходяться, дакъ прядуть соби, а то бъ матиркы й не пускалы на вечорныци; а парубки якъ хто, то рукавыци плете, хто веретена робыть, хто зъ чымъ прыйшовъ: инший изъ свыстилкою. А-хто розмовляе, або й спивають. Якъ розжартуються, дакъ инший и мычки попалять, сказано:

Молодошы, видрадошы!
На серденьку своя воля...

А я доспивую до писни:

Ой що люде пють-гуляють,
Тилькы моя гирка доля.

Цилуваннечко, мылуваннечко

Та до серця доходитъ:

Семы аршинъ поясына

Коло мене не обходять.

Ну, та нехай воно вже на сухий лись иде:

Перебула поговори, перебуду й славу...

Семтя въ досвитчаной матери велька. Йе зъ кымъ ударыты лыхомъ объ землю,—не одынока зъ моею дытыною.

У недилю якъ гарно въ неи буває. Насиння, соняшнику понаносять, лузають, гороху, симня нажарять. Хто зъ парубкивъ ще недавно ставъ ходыты на вечорныцы и на досвитки, той такъ самъ соби й держыться, коло порога або за столомъ, а хто вже такъ що й покохавсь, то й симня въ дивчины любои попросыть, сяде коло неи, якъ тамъ у писни кажутъ:

Ой сядь коло мене та ще й обіймы,

Усю мени правдоньку та й роскажы.

Щука рыба грае, та й та пару мае.

А я молоденька паронькы не маю...

Розмовляе зъ нею, писень спивають; а тамъ уже й други й трети соби паруються, пьють-гуляють.

Дивчата гарно повбирани, заквитчани такъ що... Бубонъ иноди гуде, бась, троиста риже, тилькы одляскы йдуть, дивчата танцюють зъ парубками! Хто на шагъ натанцюе, хто на два, парубокъ и заплатыть музыци за кохану дивку. Тра-та-та-та! весело такъ... охъ! да не всимъ. Сколько настучають голову досвитчаній матери що недили! Того жъ то тамъ, де дитей багато въ хати, и не буває вечорныць, якъ у мойй хати бувало.

Описля парубкы якъ натаскають соломы повну хату, свитло погасять, тоди й лягають, де хто схоче.

Чы свить, чы зоря, уже й повставали! Парубкы солону вынесли, тоди й додому. А заспы—то дома й не пустять! Эге, всюды порядку пыльнують: и на вечорницяхъ, и въ домихъ.

VIII.

Такъ я й добываю, було, свого пидкошеного вику, а хлопця до дядя посылаю. Отъ и втишаюсь нымъ, не журуюсь, не вдаюсь у тугу.

Оце, було, розходжусь, дакъ и пидтанцюю й спиваю:

„Ой казали вражи люде, що я замижъ не пйду,
Посіяла васылечкы у зеленому саду,
И васылкы мои, и Васылъ пры мени,
Пекъ його матери, сподобався мени“.

У кого льхо скаче, у кого плаче... Якъ смутна досвітчана маты, дакъ и не люблять!...

Мене добри люде не цуралысь, бо я славы своєї дивоцькою не скаляла бъ, а тилькы йому, зрадникови, виры доняла. Мени й описля знаходывся хазяинъ, да я вже ни на кого виры не покладала. Лучче хай усе мой дытныни буде: и хата, и той городъ, що послѣ хрещеного батька мени досталось, а то я ще имъ и худобу свою виддамъ за те, що мною й дытною нехтуватимуть, гордуватимуть. Нема правды ни въ суддивъ, ни въ людей, а зъ моєї дытныны люде будуть. Жытиму й сама, а то ще мени й очы продовбаешъ моєю дытною, моимъ королькомъ... Воно гарненьке, не абы яке, и граматкы береться.

А то, якъ выгнала мене свекруха, що б' їй за неправду важко дихати, що я попожурялась, що я попотужила, що я свитомъ попонудила, що я пополамала рукъ!...

Ростуть угору парубки, а мы низомъ идемо. Пійды жалитись до судди... не выновать. На козаку нема знаку... Пху! нехай на васъ халепа! Я й сама собі рады дамъ. Богъ святий не 'двертається, а вони 'двертаються. Отъ у мене теперъ, мовлялы люде, байструкъ, та й росте якъ струкъ. И на Короля воно, дытя мое, схоже й удачею й парсуюно. Жыве воно въ мене незгирше. Хочъ и струже дещо стругомъ, та изъ роскошивъ струже; хлиба въ його йе кусокъ; я не прогайнувала, а прыдбала, не такъ, якъ онъ Хведора все въ шынокъ да въ шынокъ носыть, а дитокъ ажъ шестеро. Сыдять Хведорыны диточки биля ви́кна голопуцькы, да знай кватырочку видчыняють, проходжалого пытають: „Чы не бачылы вы нашої матеры?“ А ихъ матуся вже й сорочку пропыла, на хребти тилькы спидныця да юпчына. Дастъ Богъ, мо' чы вернетьця й на ничъ, а диточки, якъ зирочки (шо я ихъ люблю!) уже по п'ять разъ кожны въ проходжалыхъ пытало: „А чы не бачылы нашої матеры?“ Вони думаютъ, що такъ и треба їй робыты, а имъ голоднымъ у холодній хати сыдиты. Чоловикъ же на їи не наробытьця. А сама жъ ся Хведора якъ мени очы выбывала, соромыла!... Теперъ мій сыночокъ—дякуваты Богови святому, а їи сыночки та дочки?

Богъ знавъ и бачывъ, якъ було язъ нымъ, изъ моимъ Королюкомъ, ховаюсь по кропиви и по будякахъ, и по чагар-
някахъ, щобъ дытыною навитишатысь, очыць ясенькыхъ праведныхъ нацилуватысь... Бачте, прыжитне, дакъ його грихъ и кохаты й голубыты прылюдно. Нехотя знайшла його, та й королівщину писля мого панотця, наслідде все про його вжытокъ позбирала. Де що було дидивське-короливське, що працювавъ-робывъ мій панотець, повывзнаходыла: въ кого

дныще, въ кого столыкъ, чы ослинычкѣ, у кого божныкъ, чы мотовыло, або возочокъ,—я все повыминювала: то за пшо-но труджене, то видпряду, то поможу конопель типаты, або мочыты, щобъ короливське добро, дорога мени короливщина, не ростикалось.

Люде, було, й кажуть: „На що вона це робыть? Хай бы въ неи була дочка, а то хлопцеві! винъ и самъ же майстер-ный; а то свое замозолене носыть людемъ да те паличче збирає.

А я довго въ панивъ жыла, то й уважала, що вони що небудь старе матерынське, або бабыне люблять и бережуть. Дзыглыкъ зовсимъ старый, и нижку нову вже прыроблено, а вони його якъ цяцьку держать. Се (кажуть) покійна бабуся сидила на йому. А навкруги таки хороши, нови, пидъ лакомъ дзыглыки й шахвы стоять, да тому безногому бильше шаны.

Хочъ я зъ своимъ Королемъ и по кропывахъ, по ку-
V шахъ и по лопухахъ, було, ховаюсь, пестывшы його малю-сенького, бо людське око на мене гостро дывилось, и на мене й на мое нажытне, на мое неблагословенне... про мене! я въ куцахъ, було, такє соби свято зроблю, що про весь свить забуду.

Пху! оне якъ я сплюнула, якъ оця слыня щезла, такъ щобъ и Мыкыта зныкъ, той зрадныкъ. Хотила йому штучку 'дпалыты, якъ выгнано мене зъ хаты, сыроту, безъ прытулку й осоромлену. Піймала горобця та й хотила очы выколоты горобцеві да й пустыты по свиту, щобъ якъ горобецъ по свиту тынявся невыдущый темный, такъ щобъ и винъ. Отъ же ни! Занедбала свою думку. Жаль стало горобчыка: пустыла выдущого на волю. Коль Богъ його не вбывъ,—намъ не лычыть караты. Я люблю його,

зрадника, й доси, люблю, да нехтую, бачите. Королькѣ же мій, дякуючи Богови святому, не на батька ледачого, а на дидуся свого Короля та на мене схожий... Весельсь, колы зможешь непростеный грихъ свій забуты... Про мене!... Не дивуйтесь, моя паніечко, соколыхо моя, що я плачу: се самы слёзы ллються. Уже не заспиваю, якъ выспивувала, дивуючы:

Чоловиче мій, роскошы мои!

Гречаныкы.

I.

оре ошій бабуси Ганнусци! Диждала соби трьохъ сынивъ, була надія, що й догодують їй й дида, а не такъ сталося!... Теперъ таке: и диты ридни те роблять, що й прыймақы: пальця въ ротъ не клады, отъ що!—За молодыхъ литъ баба (а не дидъ) тямовыта була и рухлыва—старалась про дитей: одного въ кравци, двоохъ у шевци оддала: побудуть по тыждню въ хазяина, да й маха додому, не хочуть браться ремества! Иноди—ше баба и додому не дійшла, а диткы навздогинь, а иноди—навпростець та й дома: назустрічъ матери зубы повытрищають; а матери мовъ нижъ у серце.

Маты за ковиньку да й прочухана надає, а батько байдуже.

Не слухають вони матери, не слухають и хазяина, куды вона ихъ у науку поодавала, а батька (м'якушку) и поготивъ, бо баба булаву носыла, а батько плахту. Баба звывалась мыттю всюды и спонукувала хлопшивъ до дила. Невсыпуща баба! бере, було, на налыгачку хлопця, щобъ не втикъ,

изновъ тарабаньтъ його до миста. Хоче, бачте, хлопщивъ на хлибъ настановыты, до ума дозесты.

— Буває,—каже баба,—не вродыть хлибъ, а поля свого нема, тилькы хатына стара, да й то на чужій землі, то й буде заробитокъ, изъ хаты не виходячы. Отъ подходить литъ, то й батька й матиръ догодують, и згадають, якъ вони побывалыся.

Домоглась баба такы свого: повыросталы и ума дійшлы—шыють керсеткы, юпки, свиткы й чоботы. Одного меншого въ москалі забралы. Яку копійчыну загорює маты, такъ и на гостынець Петрусеви.

Часто згадує, було, бабуса, якъ забралы його въ москалі, що винъ було їй спиває:

Вырѣжаешь, моя родынонько,—чы не жаль тоби буде,
Якъ я пойду на ту чужыну да мижъ чужыи люде?
Спогадай, моя матусенько, да якъ сядешъ хлиба йисты,
А я тебе изгадаю ище и не йившы...

Старшій сынъ, швець, уже й одружився, и на оддиль пишовъ: у прыймы приставъ. Нема старымъ добра! Почынь поганый... Невистка йидьма йистъ бабу й дида. Невистка—чужа кистка. Вони ии спонукувалы на добро, якъ молоду людину, а вона на ихъ гнивъ положила; и сынъ тягне за нею руку. Багата, бачъ! Винъ пишовъ на оддиль, бо за жинкою й хату взявъ. А винъ чоловікъ майстерный, такъ пишла, хочъ и худибна дивка. Треба бъ батька й матиръ спомъянуты за те, що маты такъ побывалась... Теперъ имъ Богъ приспорывъ: и машина йе, и заробиткы. Та—ба!

Другый сынъ, кравецъ, пишовъ на степъ и довго не вертавъ: усе тилькы йому билеты высылають що року. А батькови й матери копійчины не передавъ.

— Ну, вже прыйде Петрусь! Винъ насъ догляне, не забуде, прыхылить насъ до себе, затула наша,—каже бабуся.. Чы вже такы спасенной души не буде на нашу немичъ, захыстыты насъ?... А то й отопытысь ничымъ.

Стареньки шо зберуть одъ своихъ немощивъ, одъ своей праці, мозоленихъ рукъ, то й одишлють москалеви, меншому сынови. Пыше Петро, шо й пысьма його вже навчено. Оце, було, якъ зайде який москаль зъ ихъ полку на свое село, то заразь бабуся своему Петрусеви й посилае гостынца, а то й грошы поштою шлють. Бабуся, де чужого москалыка забачыть,—хочъ и не зъ того полку, де ии сынъ—заразь шануе, хочъ винъ и не знае ии сына, да вже на спомянъ про Петруся. Десь и винъ бидуе на чужыни! Вона його згадуе не то тогди, якъ сяде обидаты, або вечераты, якъ у писни спивають, а якъ и дыхне, то його спомъяне.

Разъ несе бабуся видъ панивъ яблуга й сливы,—ий дали на гостынецъ. А саме москали (салдаты) на сели на видпочынокъ стали. Зъ велькымъ страхомъ, мовъ до прычастя, пидійшла до охвыцера бабуся и, уклонившысь низенько, промовыла: „Ваше высокоблагородые! не гнивно вамъ буде,—позвольтесь яблучокъ, сливокъ смажку прогнаты по дорози! (Се бъ то погладыла дорижку, щобъ мякенько було ступаты. Бабуси хочеться про сына запытаты въ охвыцера). Дозвольте, ваше высокоблагородые, вашихъ москалыкывъ помогорычыты, по яблучку имъ даты!“

— Спасибо, бабушка, памакгаричъ.

Пишла бабуся и себе не забула помогорычыты для хвабросты. Вертається смилиця.

— Ваше высокоблагородые! чы нема часомъ тутъ у васъ сына мого? у вашому полку? Я й москалыкывъ усе могорычу, сына-голубчыка згадуючы...

Бабуси ажъ духъ спирае пры сихъ словахъ.

— Якъ же, бабусю, вашего сына прозываютъ?

— Петро Гречаныкъ.

— Гречаныкы, гречаныкы!—ажъ скрыкнувъ молоденькый охвыщерыкъ радисно, и щось у його въ думкахъ заворушылось.

— Эге, гречаныкы, гречаныкы у печи. Эге, ваше высокоблагородые.—И бабуся, пидбадьорывшысь и слёзы на очахъ, ударила въ долони та й почала:

Прийихалы панычи, гречаныкы у печи,

Прийихалы охвыщеры, гречаныкы не печени.

Гопъ мои гречаныкы!... гопъ мои невданыкы!...

Кланяється бабуся: Ваше высокоблагородые! прощу васъ покорнѣйше обиськаты у васъ мого сына! Я якъ побачу москалыкывъ, дакъ и плачу й сміюсь“.

А охвыщерыкови любо було дывытысь на все, що выробляла бабуся, бо й самъ бувъ зъ сіи стороны, да призабувъ свое ридне слово, у корпуси бувши, а теперъ щось заворушылось у його въ серци. Спершу мовъ на чужоземного звира дывывсь, а то ставъ трохы прыгадувати.

— Ахъ! бабусю! яка ты любя! Видно, що ты свого сына дуже любишь.

Живи струны ридного слова загомонили йому въ усій истоти його. Посли корпуса винъ уперше спиткався зъ такою бабусею, а дытыною чувавъ писни, казкы и про гречаныкы и про всяки чудеса, що оповидали бабуси. Ставъ прыгадувати писню за писнею, що бабуси й дивчата йому, дытныни, шепоталы замисць котка, абы спало, абы вгамувалось невстрѣйливе, якъ його звалы... Зворушене його серце мисця не знаходило!... И въ його далеко звидсы йесть мама и така бабуся...

— Ты, бабусю, така хороша, звичайна, видно до панивъ уходжа?

— Змалку ще ходжу. Мене за се инколы й чоловикъ лае. Ты,—каже,—такъ за дитьмы побываєшся и любишь ихъ, мовъ благородна яка, нижна!... Намъ и журыться гараздъ не можна... Я часто лысты пишу до сына. Я йому про все, а винъ тилькы: кланяюсь невестци, Векли Грыгоровни, да братови Опанасови Хведоровичу, да сватови, да всимъ, да покы перекланяється усимъ титкамъ и небожатамъ, то й паперу не стане, щобъ батькови й матери у тому лысти шо вид-писаты, щобъ душу розважыты. Я й у слёзы. А мени пани уже якъ напыше лыстъ до мого сына, дакъ уже тее слово проречысте пройме й душу й серце. Сказано, мовъ я й сама зъ нымъ раджусь и розмовляю. Мовъ я въ одній хати зъ нымъ живу, кусокъ зъ одного хлиба йимо, мовъ його бачу, чую. Иноди пани й каже: „Ты бѣ ище й про те йому на-писала. Якъ йому на чужыни буде любо оте взнаты.“— „То напышитъ, спасыби вамъ“, да ще й поклонюсь, просючы. Було и въ руки визьму, дакъ такый важкый,—пани уже и конвертъ, и паперъ свѣй дае и каже: „Однесы жѣ и ничего не платы.“ А я такы и на пошти пытаю: „Може ще хочъ зъ пятачокъ треба доплатыты, бо пани усе жытте наше поспысувала, то воно важкувате“. Прыкыне на вагу пошмейстеръ: „Ничого, бабусю, бильше не треба.“ Дай Богъ йому викъ довгый: ничого не взявъ, хочъ и важке. А сынивъ лыстъ якъ визьму, дакъ и легкый, бо самымы поклонамы на-пакувавъ. А въ насъ усе жытте змальоване,—вагота яка!

А охвыщерыкъ слухавъ бабусю да згадувавъ старовыну. Скилько рокивъ пробувъ у корпуси, а нѣяки нимци, нѣяки французы, ни маршыровки не выныщылы зъ його серця того ридного дорогого... Було, часомъ нудьгуе та журыться зъ то-варышемъ. Нема впыну нудьзи... туга якась безодновидня...

Разъ потыхеньку й заспивавъ, щобъ себе да товариша розважыты:

Дивчыно, рыбчыно, здорова була!

А ти й постерегли, мовъ китъ мышу: такъ и заворушылысь, та до його зъ короткымы гужамы:

— Что это за рябчина, рябчина?

Винъ и духъ прytaивъ.

— Больны, въ мяча не играете, а рябчину пѣть можете! Надо дядекъ распечь: это они благородныхъ дѣтей учать уличнымъ пѣснямъ. Кто сегодня дежурный?

— Грыцько Буханецъ.

— Какой это Кгрицько Буханѣцъ? Онъ васъ совратилъ съ прямого пути. Такого ни въ лексиконѣ, ни въ календарѣ имени нѣтъ. Что онъ, не христiянинъ, что ли? На первый разъ я его не арестую. А васъ прошу, какъ благородныхъ дѣтей, держаться тѣхъ правилъ, которыя вамъ всегда внушаются, и уличнымъ пѣснямъ не учиться. Который вамъ годъ?

— Шестнадцатый.

— О, пора-бы понимать! Ступайте!

И сколько литъ тая туга якась безодповидня жерла його душу, тягаремъ лежала! Було й дижурный охвыцеръ пидійде.

— Что вы не играете? можетъ быть вы чувствуете себя нездоровымъ?

— Нѣтъ. Ничто не болить. А тоска безпредѣльная. Безъ цѣли бѣжалъ бы куда-нибудь, бѣжалъ бы и умеръ.

— Вѣроятно васъ кто-нибудь изъ товарищей огорчилъ?

— Нѣтъ, нѣтъ! Тоска!...

— Ну я васъ къ доктору сведу. Вы какъ будто въ изступленіи...

Дывылысь ликари, щось по латыни казали... Хыба жъ вони пособлять!...

А теперъ побачывъ чепурненьку, облатану бабусю, почувъ шыре слово ридне, и воно проняло дывнымъ незрозумилымъ почуваннемъ, мовъ цілющою водою напоило його серце, мовъ огнемъ проняло... И ликари не дозналы його недугы, а може й дозналы, та мовчали. Думалы, що сухоты будуть... А воно онъ що!...

— Тилькы здамъ свою роту, заразъ и додому, до матуси своєї, щобъ почуты ще свого духу: покы ще не згасло въ мойй души неугасиме, якъ я бачу...

— Бабусю, голубонько! ты мои лики: ты мои раны насердила загоила, заговыла риднымъ словомъ, ридною писнею. Годи гречаныкивъ. Чы не знаешъ ты про королевенку писню? Мене, було, дома бабуся учить спиваты, да забувся.

— Чы не се вона, ваше высокоблагородье?

Ой пойхавъ та королевенко на погулянье,
Покыдае Марусеньку на горюванье.

— Такъ, такъ, бабусю, на горюванье.

— Дакъ вона, кажете?

Не выйхавъ королевенко за густенькый лись,—
Ой обняла королевенку теменькая ничъ.
Да прыпъявъ коня до явора, самъ лигъ спочываты.
Ой прыснывся королевенку чудный, дывный сонъ.

— Чы такъ, ваше высокоблагородье?

— Такъ, моя бабусенько, спивай дали.

Якъ пишовъ же королевенко до бабусенькы:
„Бабусенько старесенька, отгадай цей сонъ:
Зъ пидъ правою да рученькы вылетивъ соколъ.

— Эге, такъ: вылетивъ соколъ.

— Да й вы добре знаете сю писню, ваше высокоблагородье.

— Знаю, бабусю. А якъ бы тебе не побачывъ, то николи бъ и не згадавъ. А то наче прозривъ. Ты зворушыла мое сердце!...

— Ваше высокоблагородье! Чого вы таки блиди стали? Побижу я да погожои водыци вамъ прынесу?

— Не треба, мои любя бабусю! Я здоровый,—усмихнувся охвыперыкъ.

Уже твоеи Марусеньки на свити нема,
Уже твоя Марусенька сына зродыла.

— Охъ! задыхалась бабуся! Выпый же ты водыци да й спивай до кинця.

— А чого жъ вы, ваше высокоблагородье, такъ задыхались? Я одъ старости. Ой, молодосте, одрадосте!...

— Се такъ, се такъ,—хочу кинця дослухаты, бабусю.

Бабуси и невдогадъ, шо вона його збуджуе—ворушыть своїми писнями, своєю мовою.

— Може й щедривки якои знаешъ, бабусю?

— Знаю.

Ой на, сынку, райськіи ключи
Одимкнути рай и пекло...

— Чы йе у васъ, бабусю, дидъ?

Охвыперъ промытой воды не дае бабуси! Такъ якъ за молодою впадае.

— Йе, ваше высокоблагородье. Все молодцы свои выпивуе.

Зъ почину такъ :

Та литае орель, та литае сызый,
По высокій высокости,
Ой плаче, плаче та козаць старенький
Та по своїй молодости.

— И се хороша писня, та я їи не згадаю.

— Якъ бы вы пожылы у насъ, то я бъ васъ повчыла багато. Тилькы гласу нема. Якъ оце горилочки выпью та гортань промочу, то трошки й на голосъ звезду, а то усе мовъ звидь скрыпты.

— Я оце,—думае охвыцерыкъ,—и самъ соби виры не діймаю, що розмовляю зъ бабусею своєю ридною, святою мовою.

— Бабусю, вы ще не рушайте. Я ще зъ вами погомоню.

— Ни въ свити! У мене ще й на думци нема, щобъ рушаты.

— Мовчты моя бабуса,—думае охвыцерыкъ,—якъ я розмовляю, якъ я хиблю проты свого ридного слова. Та може у кулакъ и сміється!

— Бабусю, де вы живете? Якъ вашъ кутокъ зветься?

— Тонкозирка, ваше высокоблагородье!

— Я вамъ прышло гостынця, а теперъ нате вамъ трошки грошей.

— А, мій голубе сызый! спаснби вамъ!...—Чы не послидне оддавъ?—подумала соби бабуса,—де йому взяти такому молоденькому, тилькы пушокъ на усахъ пробывається.

— Поцилуймось, бабусенько, востанне!

У охвыцерыка на устахъ ажъ згага запеклась... Винъ не йивъ, хоча товаришы його й кыкалы. Дорога була всяка хвылына, щобъ погомониты зъ бабусею ридною,—вона йому у те кволе тильце утхнула жытте.

Боже мій! який солодкий то бувъ поцилунокъ.

-- Бабусенько, не забудьте мене!

— Хай мене Богъ забуде!

— И довидуйтеся на пошту. Глядить же, не забувайте мене!

— Хай одъ мене Богъ одвернется, колы я васъ забуду, мій сыночку, мій орлыку, мій князыку!... И бабуся въ патоси заголосила: Не одйизжайте!... не одйизжайте!... Хай васъ Богъ озорыть небеснымъ свитомъ. Дай тобі, Боже, щобъ бувъ здоровый якъ вода, багатый якъ земля, щобъ тобі зъ воды й зъ росы йшло! Заразъ же гостынця пошлю своему сынови, або самы черезъ полкъ передасте, де винъ знаходиться. Або вы самы скажите йому: маты прислала.

— Да я жъ не знаю, у якому полку винъ йе.

— И я забула. Дарма. Скажете: Петрови Гречаныкови.

— Сього мало, бабуся.

— Да воно одно по одному й дійде. Скажите: изъ села Какарикившыны.

— Ни, бабуся! Вы зъ пысьма адресъ выпишитъ на конвертъ... Прощай, бабуся!... Злетивъ якъ орелъ на коня.

А бабуся упала пидъ коня и перепынула йому дорогу.

Винъ такъ и зомливъ! Коня на себе зсадивъ, ажъ дыбкы ставъ кинь.

— Устань, бабуся—що ты робышь?!—И стрыбнувъ зъ коня, и пидвивъ ии пидъ руку.

— Такъ мени жалъ, шо вы вже одйизжаєте! Ще покы сонце зайде, хотила бъ я зъ вами розмовляты—не наговорюся и не надывлюся!

Охвыщерыкъ знову сивъ на коня,—плаче бабуся. Треба рушаты. Стыснувъ шпорамы коня, затрубылы въ трубы и пойхавъ, зкомандувавши...

— Мій голубе, мій сизенький! ты жъ мое серденько зворушивъ! ты жъ мого сына нагадавъ! Коли жъ я твои оченьы побачу, Петрусю мій!

Охвыцерыкъ соби гадае: „Якъ вона зворушыла мое сердце. Якъ давно не зазнававъ я такого почування високого. О, ридна Краино свята! Матусю ридна, дорога! Скилько выточыла слизъ изъ старыхъ погаслыхъ своихъ очей, згадуючы перо мене! Чы достойни жъ мы вашои любовы?“

Гаряча сльоза скотылась по облыччу... туга обняла йому душу. И спала на думку и мама, и баба, и край ридный. „Якъ потужно, якъ безмирно можно любыты! якъ теперъ у мене сердце б'ється! не схоже на прежне почуванне! я теперъ почуваю себе достоющымъ чоловікомъ. Буду помагаты матери свой бидній и Краини ридній святей, и бабуся не забуваты. Я твердо теперъ выступаю на схидци жыття мого. У мене прокынулись вси благородни почування до всього високого: найперша повиннисть всякого чесного чоловіка. И ся бабуся, згорблена зъ праці, нещасна, однимъ словомъ риднымъ зробыла зъ мене чоловіка тверезого ума, видкрыла таємницю вагы людської самосвідомості! Прикувала мене золотымъ ланцюгомъ къ земли:— словомъ.

II.

А бабуся, додому йдучы, соби думае: „Сколыхнувъ мое сердце сей охвыцерыкъ, се бадыллечко, що мовъ безъ росы и безъ сонця зросло, своєю розмовою, да писнями,—мовъ давно мене знае, ридный мій! А благородне!... Оце жъ завтра й на пошту, и грошыкы Петрусеви йе. Отъ дидъ зрадіе, якъ брязну!

Прийшла баба додому, дидъ зглянувъ на ии й каже:

— Де вы булы, що такъ губы надуды? Чы не знайшла якого скарбу? Яка ты весела и поважна, и приступу до тебе нема, и пизнаты не можна,—ажъ помолодшала.

Баба тилькы по киплени брязь!... знайте насъ! Се мы! Ось яки мы! Се мы йдемо!... И, закинувши голову, по хати пройшла, мовъ пава.

— Да що тамъ? уже кажи!

— Те, що бачышъ!—изновъ брязнула.

Диждавшись другого дня, баба на-тше-серце такъ и рушыла до пошты.

— Ще рано,—дидъ каже:—пошта не прыйшла.

— Э! хто знае; я стара людина: або ногу пидколю, або колючка нападе, то й запизнюся. Почымчыкую: тьопъ, тьопъ, да й на пошту, грошыкы й подамъ Петрусеви.—Да брязнувши по кышени зновъ передъ дидомъ, задравшы голову и распустыившы свытянку, якъ павычъ хвоста, изновъ пройшлася, запышавшыся, по хати.

Обое стареньки зареготалыся. Боже! якъ вони радили тій копійчынѣ! Може тилькы янголы такъ радіють, якъ гришну душу одъ гриха одведуть, або чорты, якъ кого упечуть. А то, бидни, забулыся, якъ и радіють люде,—така гирка ихъ доля! Усе въ клопотахъ, у тузи. Сыны зневажають, да ще й биднисть до того. А дидъ такы зновъ: „Ты ажъ помолодшала!“

— Мо' й свататымшъ?

— Эге! Якъ бы лита вернулыся, то ще бъ дивчата горнулыся...

— Ось, ну, ну!—бабуся посварылась пучкою.

А дидъ: „Ой молодощы-одрадошъ!...“

— Ты вже мени симы молодощама й голову протурчавъ, дарма, що соловей, мовлялы.

Се бабу й збыло колысь: уродливый бувъ дидъ и спивака добрый змолоду бувъ. Його соловьемъ и прозвали, такъ и дражнылы. А баби й козы въ золоти здалися. Потимъ якъ роздывылась блыжче, дакъ и завалькуватый и лемехуватый. Да вже що пипъ извъязавъ, того ниhto не розвъязе,—хыба мировой роздуку дасть. Дакъ и хороший же удався, на його хринь! Не одынъ сынъ у його ничымъ не вдався, хыба линькамы. А у бабы до работы й теперъ жыжкы трусяться. Гарна баба! люба баба, чепурушка, якъ охвыцерыкъ ии назвавъ! Якъ бы винъ заглянувъ теперъ у ихъ души! Скилько винъ щастя-радошчы въ имъ давъ отымъ карбованцемъ!... Да й дрибнымы ще давъ: бряжчать, дакъ и багато дуже здається.

Ище жъ и Петрусеви не послали, да й то и хода не та и мова въ обохъ. Шо та любовь може! якъ те старе сердце горыть, не диждеться, що бъ Петрусеви таку радистъ даты, якъ соби... А Маръянку Богъ прынявъ, такъ и згорила... Да шо вже насердну тугу згадуваты, колы треба бабуси йты на пошту!

Прылетила бабуса до пошты, мовъ на крылахъ ии прынесено, а не чымчыкувала, якъ вона казала. И попосыдила жъ вона пидъ поштою не годину, дожыдаючысь!... Сила и дримала и увыджалося ий, шо Петрусь на кони верхы йиде охвыцеромъ, да буцимъ винъ каже батькови й матери: „Йесть у мене кинь вороный, да й пойиду до матусенькы прямо въ двирь.“ И воны обое таки повбирани! Тутъ брязнуло щось надъ головою, и въ бабуси такъ уси золоти мрії и розлетилысь, якъ туманъ... zostалася сама правда.

— Отъ же й одчыняють пошту,—на думци въ бабуси.— А я й забулась про неи вви снi, загледившысь на свого охвыцерыка. О, Господы! може винъ и справди охвыцеръ! може його й наградылы! Може той охвыцерыкъ його й пры-

звивъ,—зъ його станеться! А Петрусь такой добрый, щырый... Оце що лысть одъ його, то все: и татусю й матусю, пришили мени хочъ троячку. Усе було такъ пыше.—Ну, наши недостатки, а мы бъ ради й душу туды вложыты, бо добра дытына! Мы що разу де карбованчыка заробымо, або позычымо, то й одишлемо. Винъ добрый, я знаю, догодывъ начальству, може й росказавъ, якъ мы бидуемо, изъ ручокъ да зъ пучокъ живемо, и що за имъ журымося,—усякъ буває, може й призвели...

Якъ на бабусыну думку, то зовсимъ можно, щобъ його въ охвыцеры „призвели.“

Бабуся за клямку уже разивъ двадцять бралась, усе зачынени двери булы. А теперъ такъ и опынылась коло помишныка поштмейстра.

— Чы нема, ваше высокоблагородые, лысту видъ Петруся?

— Якъ же васъ, бабусю, прозываютъ?

— Гречаныкы!

— Ось нате. Цикаве призывще, дакъ и одложылы особлыво. Добре, що перва прыйшла, а то бъ попостояла!

— Ось я грошы хочу послаты у полкъ сынови.

— А давно винъ на служби?

— Да ще одынъ рикъ йому служыты. Тры роки одслужывъ.

— Дакъ може винъ уже и въ дорози?

— Дакъ якъ же, се бъ то не посылаты?

— Нехай тоби хто заразы лысть прочытае, дакъ ише устыгнемъ одислаты грошы, колы винъ ише не въ дорози.

— Боже жъ мій! Царыце небесна, хто жъ мени прочытае?

Да й побигла зъ пошты до купця знайомого, той заразы їй лысть и прочытавъ. Ажъ ушки засміялись, ще по-

молодшала бабуса. Сынъ повиненъ бутъ въ дорози, служба на годъ поменшылася. Отъ поживемо!...

Бабуса, пиймавши на базари сусидку, помогорычывшы, выпыла й сама и потанцовала и поспивала зъ радошывъ, держачы тремтючымы руками чарку...

— Се тii сыны тилькы насъ нехтувалы да нахвалялыся, що насъ изъ хаты выженуть. Да ще казалы: „Скоришъ ты, стара собако, мене послухаешъ, нижъ я тебе.“ Оце сынъ такъ каже, отъ и на хлебъ настановыла! Оттака ловысь! „Мовчы, кажу, Степане, про тебе й куры сокочуть по смитныкахъ, що ты такой грубянъ и валяка!“—„Про мене хочъ куры споминають, а про васъ и того нема.“—„Мовчы, кажу,—а то й за чуба визьму.“—„Не доросла!“ каже. Да не давъ мени и вгору глянуты, а вже мене повалывъ и насивъ Дидъ кынувся обороняты, дакъ винъ и його въ потылицю якъ бехне, да зъ хаты й выштовхнувъ, ажъ той лобомъ объ стину вдарывся. А за що, кумо? За те, що я сказала: „Чомъ ты не ходышъ до людей молотыты, да все сыдышъ дома, да лежышъ! Ты бачышъ, мы трохи заробылы хлеба, дакъ и кинчаемо, не сподивалысь тебе... а може дасть Бигъ и Петрусь довидається. Ты бъ, кажу, теперь заробывъ трохи, а тамъ прыйде литечко, то й зажнемъ укупи въ людей. А то пъять годъ тебе не бачылы (се жъ винъ на степъ ходывъ), прыйшовъ ты зъ порожними руками, пры души нема ничого и тутъ не робышъ,—люде тебе оббигають и не клычуть.“—Да не туды винъ дываться, щобъ намъ руки пидкла-даты, а щобъ насъ у лабетахъ своихъ держаты! Дакъ вид-но прогнала жинка його за линывство, за грубянство, хочъ винъ никоу й не признається. Горе, кумасю! Лежыть, та й лежыть, то на полу, то па печи, а йисты подай, та й ни-чого! Коулы бъ намъ уже давъ Господь мылосердныи Петру-ся диждатысь; Петрусь—то орель у насъ, а не хлопецъ! А

той, хто його знає, вь кого винь удався, а сей ще малымъ бувъ, дакъ усе: татусю вы, матусю, да слухняне таке, шо й черезъ край.

— А якъ окрыляться, то й не тее,—прыточыла кума.—У мене дитей нема—горя того не знаю—такъ друге: бездитуха кажуть!

И потанцювалы кумаси, и поплакалы, и додому пишлы вкупы.

Прыходить баба додому,—дидь веселый, плете соломьяну коробочку. Се вже щось вельке у лиси здохло, се вже баби справжњи радости! А то, було, або спыть, або по хатахъ новынкы збирае, а бабуса мотається по своїй хати якъ клубокъ да все робыть. Такъ и дитей выгодувала и выкохала зъ пучокъ.

Почувшы дидь такую радисть, шо Петрусь буде, за останній пудъ жыта, та на плечы и понисъ до мирошныка, щобъ измоловъ. Баба побигла и взяла коробочку ячменю на видробитокъ, щобъ не гола юшка була; купыла пшенишного борошна...

III.

Прышовъ Петрусь, и слёзы, шо ще не зашерхлы, заразъ и высохлы и все повернулось на радости.

— Ты, мій Петрусю, ты, мій голубе сызый, не знаю, шо тоби й зварыты. Чы борщыку, чы юшечкы бь тоби зварыты?

— Ни, мамо, вареныкивъ.

— Вареныкивъ!... Моя дытыно, нема коривного, нема сырку!

— Дакъ у васъ нема й доси коривного!...

— Ще сынку нема. Замолоду не розжылысь, а теперъ и поготивъ—старощы прыйшлы. Зъ чого розжыватысь? На чужій землі хата, и сніпъ на чужій землі; зажнемъ стилькы, що й не хапае, а то ще й Степанъ зъ степу прыйшовъ да помочы давъ, а руки у насъ немошни уже, добре намозолени, не працюють якъ колысь... Та побіжу до кумы, до Блошыхы, дакъ вона дасть, а я їй поможу полоты.

— Слава Богу, що ты прыбувъ, мій сыночку,—каже батько.—А си не дуже насъ шанують, неграмотни мовлявъ, не-образовани. Ты граматку вивчывъ, свить бачывъ, да у тебе не такый норовъ и зроду бувъ. Любывъ насъ изроду, шанувавъ, ще хлопцемъ тоди бувъ, ще погоничемъ.

✓ — Кабышъ, мамо, паскарѣ варенички!

— Заразъ, мій голубе! И лишю, и руки тремтять. Заразъ, уже окрипъ у ключъ кыпять.

И нигъ старенька маты не чуе, снуе по хати метко.

На другой день бабуся не знае вже, чымъ свого коханого улюбленчыка вшануваты: „Чого жъ, Петрусю, ще тобі зварыты?“

— Зъ карасыкамы, мамо, борщыку схатилось.

— Гмъ! зъ карасыкамы!...—въ одно сказали батько и маты.—Трудно й добуты! Одъ отця Федосія учора наймычка вѣбигала увесь кутокъ и тилькы увъ одного знайшла и таки дороги, що батюшка й годи, й не купылы. Да де ихъ и знайти? не ловляться!

Маты зажурылась и задумалась. А батько каже: „Не журысь: я скажу де. Колысь Максимъ Опеньокъ мени казавъ: зроби мени коробочку солом'яну, дакъ я тобі надилю вѣюнивъ и карасивъ. Отъ коробочка йесть трохи не доплетена, то заразъ доплету и однесу, то й здобуду.“

— А у выбойщыка штаны и ничымъ выкупыты буде,—додала бабуся Ганнуська,—а свято ось-ось.

— А може ще здоров'є послужить, дакъ ище выплету.

И по симъ слови сивъ заразъ доплитаты козубеньку, а сынокъ тымъ часомъ за шапку да й пишовъ по хатахъ швендяты, поky вони наробляться да наварять. Стари й не надывылысь!... Усе бабуса прытуляе свои очы до викна, чы не йде Петрусь. Такъ що-дня. А на обидъ и прыйде. Да все колы бъ шо смашненьке, да колы бъ салыця бильше прысмажку добру зробылы. Да такъ усе дывується, що того, да того у старыхъ бракуе.

— Дакъ у васъ и сала нема, и доси не розжылысь?

— Ни, салыце ще есть трохы: пошыла спидныцю людямъ, такъ дали крышеникъ и мыску пшона.

— А свого кабана и не вгодувалы?

— Де намъ, сынку! ты забудь наши достаткы! Икъ Ве-лыккодню збылы пивтора карбованци, хотили хочъ поросятко купыты, дакъ ты напысавъ, що у нужди,—дакъ мы тоби карбованця й одисламы, а за трыдцять копійокъ купылы борошна на пасочку та м'яса розговитьсѧ. А то мазала людямъ хату, дакъ дали п'ятеро ячокъ и пшона, а свою мазала вже уночи, бо вже празникъ заходывъ. Такъ тилькы однимъ ячкомъ и розговились изъ дидомъ, а то онукамъ по крашанци роздалы, да й то не догодылы, хочъ и старистю послидне роздилилы!..

— Такъ вы, мамо, усе на людей робыте, а самы й доси ще не розжылысь? Якъ изъ молоду у васъ хрущы въ борщи, такъ и теперъ нема ничего,—сказавъ байдужно Петрусь, та й усмихнувся зневажно.

Чогось у бабуси чепурненькой слѧзы покотылысь; наче бъ то й ничего и гиркого не сказавъ, а пронявъ...

— Постарилы мы ще за си годы—нема й того спору въ рукахъ, що й тоди бувъ. Колы бъ давъ Богъ тебе швидче одружыты да видпочыты. Зъ молоду васъ усихъ трѧхъ

треба було приодягты у люде, чобитки посправляты, свиточки и що недили вамъ наризно порозносыты сорочки, кому на село, кому на мисто.

— Якъ вы все пам'ятаєте, мамо, що й кому,—и не забулы!...

— Эге, моя дитино, и не забула. Бо все у тягли и тоди, и теперъ. Да було иноди й чоботы на мени драни, мотузкою зв'язани: ни за що справыть, абы васъ, мои ридни, до розуму довести; було й замочу ногы, и захоладжу, а кочу на батькивськихъ до дитей по селахъ та на мисто. Та не те спиткалося... Не спосудылося. Дяка Господеви милосердному, що хочъ тебе диждали, а зъ тебе добрый швець и насъ колысь у чоботы вберешъ; а на сихъ—мала надія, бо Степанъ на насъ и рукою махнувъ, и руки потыравъ. Да ще жъ мы втратылись, якъ и Марьянка умерла, утиха наша! Опе, було, нахылюсь до неи, воно лапъ, лапъ по выду: чы моя мама? Якось не добачало передъ смертю... А то разъ Бобренчыха саме нагодылась и схылылась до неи, воно зновъ—лапъ-лапъ: „Ни, у моєї мамы носокъ довгий.“ (А у бабуси за сномынками слезы капъ-капъ зъ очей). Якъ вона дивно Богу преставылась!

А Петрусь за шапку, кинця не дождавшись такого болючого.

— Пидожды, сыночку, заразъ докажу трохи, якъ вона ступыла на Божу дорогу,—чыстый янголь!—Положи бо шапку!...—захлыпнувшись зъ горя й зъ обиды, говорить бабуса.—Сыджу я коло іи, духъ прятаившы, мріи мене усяки душать, одна 'дну настыгають. Ажъ де взялись два кобци, б'ються да й б'ються у викно. А я кажу: „се янголь прылетивъ по твою душу.“ А воно сплеснуло рученятками да й пишло до Бога!...

Замерлы й сльозы, и голосъ у бабуси...

— Отъ уси наши й заробиткы пишлы на похоронь... А тутъ Степанъ горя додае: я скажу, щобъ робывъ, а то й люде на його лывляться, якъ на дурного и обмынають, не клычуть на роботу; и сорочки жъ у його нема, а винъ пиде, зъ скрыни самопыхомъ батькову визьме та й носыть, а я немошнымы рукамы насылу выперу... И паскы освятыть никому 'днести до церкви. Кажу Степанови: несы. Одвернувсь, лежачы на полу, да й лежыть. А у батька куряча слепота. А сама я не подужаю. Думала, думала... Тоди за шапку, на батька надила и свыту поясомъ пидперезала и по пидъ руки довела до цвынтаря, одчыныла хвиртку да й ухпнула: „А тамъ тебе добри люде доведуть, колы сынкы знущяються.“ Прыйшла додому. Винъ якъ лежавъ, такъ и лежыть, и не поворухнувся!... Опанасъ жинци таку волю давъ, якъ укупи ше жылы, що було йисты сядемо за стиль, то й згынаємось и поясы попидтягаемо, щобъ менше ззисты; а Степанъ лається, б'ється, зневажае; а у насъ останній мишечокъ борошна дойидаемо. И вечери николы не вартылы,—усе обилняшню юшку тьопалы. У його одна думка „Якъ хлиба не стане, дакъ батько достане, а якъ не буде, то маты добуде.“ Се, що трохы грошенятъ йе, що мы кропылы твій прыхидъ, дакъ се охвыцерыкъ подарувавъ: хотилы тоби послаты, а теперъ за остачу батько хочъ штаны соби выкупыть у выбойшыка, а то другый мисяць лежать, а въ сихъ уже соромъ и хедыты,—стилько латокъ!

— Да бишь, мамо! дайте мени трохы грошенятъ, я й забуль вамъ учора сказать. Мы зъ Сыдоромъ у закладъ былысь, дакъ я й програвъ. Хотивъ я ворону попередыть. Я бижу, а вона летыть, дакъ я й не наздогнавъ, да се трохы—только двадцать копійокъ, а то въ картъ програвъ Сергієви сорокъ.

— Мій сыночку! Се жъ цилый пудъ борошна бувъ бы! Де жъ ихъ здобути?

— У васъ, мамо, видно въ одній кышени вошъ на нальгачи сидыть, а въ другій блоха...

— Добре, що тебе казна годувала, дакъ и лыха не знаешъ. Якъ я тобі оддамъ си грошы, то будемо уси безъ хлиба, а батько буде у латкахъ! Хай уже й такъ: ты намъ уже хочъ стари чоботы поладышь... А штаны жъ!... На, тилькы пятакъ и зостанеться...

— А бишь! на що вамъ бильше, мамо?

— На те, на що я тобі сто разивъ торочыла! Глухому два разы не дзвонять. Я жъ тобі казала: хлиба и до хлиба нема!

— А бишь, я й забулся, що у васъ сала свого нема, я й забулся. Ну, кабишь, тато коробочку выплете, да й выбойшыку можно заплатыть.

Петрусь за шапку да и гайда на вечорныци, на погулянки. А тамъ уже косу й руду дивку нагыбавъ зъ копыталомъ—сорокъ рубливъ маетку. Уже й хвалыться матери, хоче вже й одружытысь.

— Ще жъ, сынку, хлиба заробымо, хочъ литечка дождыся. А то ничымъ гуляты весиле.

Не по ихъ було. Одружився. Батька й матирь у таки позыкы втопывъ, шо й ушей не видно. Думалы, молода невестка хочъ буде ихъ обпираты, а вони вкупи жытымуть, покы сыла змагатыме и робытымуть,—меншый сынъ и догодуе. Куды! ся невестка ще гирша видъ тіеи. Зразу не схотила праты сорочокъ, а коло печи недотепна ничого зварыты до ладу. Горщыкы по тры дни не мые, шо стара й йисты гыдувала! Озвалась бабуся, не грозьбою, а прозьбою, добрымъ словомъ, якъ до ридной дытны.

— Я всюды,—робыла, да й не була упослиджувана. Се у вась такъ, що й хата мала!—такъ загукала невестка на бабусю.

— Оце крычыть, мовъ на батька!—казала бабуся.

— Да ты йй хочъ мулой, а вона усе на своєму стоить,—дидъ озвався!

Усе не легшае старымъ. Сорочки прала небога, а баба йй за те що небудь помагала. А тымъ часомъ Степанъ и Петрусеви зъ жинкою впикся. Ничого не робыть, а все прыбирае, що подадуть на стиль. Дакъ вони дали завдатку за стареньку хату на трьохъ нижкахъ, да покынувши батька й матирь на зйижу Степанови, да й перебрались, а батькови й матери и доси лагодыть чоботы.

Такъ тяжко, такъ сутяжно довелось имъ жыты зъ Степаномъ, що бабуся й дидъ одного разу до свиту, покы винъ ище спавъ, забравшы свои злыдни, выбрались та й пишлы жыты наризно зъ дидомъ послидни дни свого жыття: бабуся до Опанаса, старшого сына, а дидъ до Петра. А Степана самого покынули въ хати жыты. Тогди й грошы знайшлись у його. И пичъ самъ вытопытъ, ище й спивае, на улыци чутно; сорочки людямъ ставъ отдаваты праты, усе й прырозумивъ. Спыть, скильки хоче, а встане, то спивае, не-виглась.

Хочъ баба зъ дидомъ и наризно жылы, а що дня бачылись и горе дилылы. Тяжко було на старисть свою хату кыдаты и наризно жыты, одъ дитей уतिकаты. И хто жъ ихъ розвивъ? Ридни диты!

Да проживъ я свйй виць не такъ якъ чоловікъ,
Що люде жыють, якъ квиткы цвितуть,
Моя жъ голова, якъ въяла трава.

И то старша невестка дорикала бабуси: „Намъ и самымъ тисно жыты!“ А руда дида выряжала: „Пійды да заробы десятку, дакъ и будемо держаты, буде за що й поховаты.“

А бабуса такъ зажурылась за своимъ соловьемъ, бувшы у розлуци зъ дидомъ, шо тилькы тры тыждни погорювала и занедужала новымъ горемъ. Нишо й не болыть, а смерть передъ очыма стоить.

Якъ дуже залягла, дакъ усе було пучкою показуе на ротъ, воды щобъ давали. А мову одбирало. Ногу й руку правцемъ якъ поставыло, дакъ такъ чотыри дни лежала и не поворухнулася и Богови душу оддала.

Довго дидъ смутувавъ,—не мигъ забыты свою рухливу бабусю, довго якъ грядыны у його котылися сльозы,—хочъ и мовчазни, да гарячи. Мучывсь, мучывсь да й перейшовъ до Бобренчыхы жыты.

Саме якъ бабуса въ чепурненькому убранни лежала на столи, прыйшовъ лысть одъ охвыцерыка на бабусю зъ грошыма. Пишовъ вонъ назадъ, а потимъ незабаромъ прыйшовъ зновъ лысть на дида вже—пропытуе охвыцерыкъ, чого лысть той вернувся, и прысылае троячку грошей. Дидъ подавъ на часточку: за охвыцерыкове здоровье и за упокой своєї бабуси, панахыду однисъ и йому ще зосталось—на горюванне самотою...

— Не тилькы,—каже,—мировый розлуку дае, а й ридни диты: той молодымъ, а сіи й старымъ не соромляться! Отъ и кабишь и абишь, навчывся грамоты и свить бачывь!...

Батькова помылка.

Омелька забрали въ москали,—зосталася сама його жинка Устя. Невеселе замужже въ ней було. Хоть уродылася гарна, хоть одна дочка въ батька була, а злававъ ий жытте батько. „Все,—каже батько,—тільки про любошы дбають: то на чорни бровы, то на уданство вповають; про жытте имъ байдуже!“... А се дочки хотилося за одного замижъ, а батько ии за другого... Виддавъ, якъ самъ знавъ. Забувъ, якъ самъ укравъ соби жинку!... А теперь дочка йому й не кажы ничего. А самому якъ кортили й любошы й молодецьки вабы! Жынка його уданенька вмерла зарано, то шкода: було бъ кому й одмагаты Гната, и заступыты дочку видъ сыломиття. „Лучче,—каже Устя,—кусокъ хлиба у писокъ умочывшы йисты, анижъ изъ нелюбомъ свить завъязаты.“ Се вже давно дивчата вырекли зъ своего чыстого серця законъ. Дакъ Омелько батькови вподобався.

Устя дуже сперечалася и не хотила йты за Омелька, на ииншого дывылась, бо шыро закохалась.

И подуматы,—чымъ Дмитро іѣ не пара? Парубокъ трудящій, тилькы що убогый, дакъ ище вси годы його на переди. Винь не хвастькъ и ноги не одставляе, якъ оти багатыри роблять. Та батько на іѣ слезы не зважывъ,—такъ уже йому той Омелько въ уподоби ставъ:

— Що ти слёзы! Мовъ витеръ,—каже,—гуде.

Пишли на винецъ. И Дмитро, коханный іѣ, стоявъ поручъ. Усе думавъ, що вона скаже батющи: „Не согласна,“ то винь и поступыть на мисце Омелькове, черезъ одынь ступинь... то іѣ шаслывыи изъ шаслывыхъ буде. Легко думалось те шасте вловыты.. Вона жъ занимала, бо батько зъ другого боку іѣ пасе, якъ китъ мышу. И пошепки сказала попови: „Согласна“... Дмитро трохи не впавъ. Почорнило въ очу... „Усте! Усте!“ шепотили уста... Скинчилось його шасте, що воно вже його іѣ обіймало и пестыло теплымъ подыхомъ ихъ душъ и палкого кохання. Такъ иноди доля кепкуе зъ людей черезъ дурный розумъ, черезъ оману.

Устя молодыцею бездоганна була красавуня—до заздросты доводила людей. Очипочокъ на іѣ вышневыи, самый ужыванныи тоди, а квитокъ хочъ иззаду було за очипокъ понатыкае и на грудяхъ—такъ любила квиткы, бо ще іѣ не накрасувалась.

Не бачыться вона зъ своимъ Дмитромъ, бо ихъ постерегають. Минуло килькысь часу—разъ тилькы назырцемъ поглянули одно на 'дного у Божому доми,—великий рухъ воно зробыло имъ у серцяхъ... Дмитро заразы писля того пишовъ изъ села до дядька на мисто, и тамъ його дядько десь нанявъ, чы що, и чутка про його пропала... А вона якъ спивае, то мовъ тужыть, свитомъ нудыть:

Ой изъ Петрыкивки та изъ Головкивки бытая дорога,—

Туды пійшла, туды пойихала любая розмова.

А все такы люде думалы, що воно такъ и перемежываться, бо наче все вщухло... Але жъ—ни... Надъ любошны

нема ничего гиришого й солодшого. Ихъ не перемогты. Згорышь, а кого любишь—не забудешъ...

Омелька забрали въ москалі. Пожила Устя въ свекра трохи и стала до чоловіка пысаты, що найметься—не хоче зъ свекромъ и зъ свекрухою жыты. „Колы хочешъ иты въ наймы,—одпысуе їй чоловікъ,—то наймысь не въ якономію, а такъ—до добрыхъ людей, до хазяина: у якономіи усяка наволочъ: и босякы бувають и пусто живутъ“.

Отъ вона наче й нахылылась до своей доли и прохала свою прыятельку настановыты їи на хлибъ, пошукаты службу. Та їй знашла у одніей паніи, тамъ и згодылыся на рикъ.

Пани їи дуже вподобала; чыта їй лысты видъ чоловіка, ище й навчае, якъ треба любыты й злагидно жыты, щобъ на старистъ не зопсуваты своей доли. „А то, каже, вы все спиваете: упустила долю, упустила щасте, а теперь и не піймаю, а зъ замолоду и не подумаете про си речи“...

Пани їи прыодягла хороше, у городи пошылы їи керсетъ и юпку, и черевыкы купыла, очипка иншого й не носыла, якъ вышнєвий. Було й гости єю втишаються, кажутъ: „Оце у васъ такой ще й не було: такъ и вабыть очы,—и прыхыльна, и прынадна.“

Дывыться тилькы пани, що все вона одніей писни спивает, все:

Ой изъ Петрыкивки та изъ Головкивки бытая дорога...

Пробула вона зъ чотыри мисяци у паніи и просыться на храмъ. Пани каже: „Ще ты недавно служышь,—не можно“.

Вона пожурьлась, а тамъ и забула про се. А пани, надумавшысь, розмиркувала: „Що у мене жъ такой вданой и прыкыдливой до всего ще й не було,—за що жъ мени їи до иншихъ ривняты?“

Увійшла въ кухню и пустила її на храмъ, надавала їй ще й гостинцівъ. Вона паню цілує и въ руку, и въ губы, а поденница стоить тутъ же та й каже їй: „Якъ щиро прощаєшся! мабуть вертатись не думаєшъ?“

— Йй Богу вернусь! може ще й ранше, якъ пани дозволяють.

Пишла вона на храмъ и прийшла вчасно.

Пани увійшла въ кухню и бачить: не тымъ віє. Уже Устя стоить коло лавы бока и не обертається до пани, бо щось має на думци.

— Здорова, Усте!

Ни пары зъ усть.

— Отъ тоби й храмъ!—пани каже.—Не будь солодокъ,—проглынуть, не будь гирокъ,—прокленуть... Усте! шо я тоби зробила, шо ты мене, проходившись, цураєшся? Отъ и нацилувались... Кепська справа! Якъ горе, дакъ и до Кыива—а якъ минулося, такъ и забулося.

— Я вже у васъ не буду. Мени треба йты додому.

Скільки пани її ни вгрушала,—вона забрала свою шустельну та й гайда... А пишла зъ чого? зъ дурного розуму. Батько добре зробивъ, выпхавшы, да й вона видно, шо його дочка. Стрилась вона зъ своимъ коханымъ Дмитромъ, на храму бувшы. Скільки тамъ побожни люде її не угрушала и не лякала батькомъ и чоловикомъ и шо се и людямъ буде на смихъ, якъ чоловикъ вернеться и буде їй, опричь сороба, й горе. Ни, нищо не бере. Такъ якъ ведмедя у гай уведы, то винъ хочъ и невидющий, а почує по духу свою волю, свое щасте—такъ и спынається на ноги и зализни ланцюгы рве! Такъ и їй щасте прыгадалося, такъ и їй квиткы зъ неба посыпался запашни и запахлы щастемъ, усе зринуло наверхъ палоче й болюче й солодке... Годи! и не кажы їйничого. Ніяке горе їй не страшне. Лучче въ мори потопаты

и пину ковтаты, нижъ изъ нелюбымъ виць викуваты. Що бѣ було сказаты: „несогласна!“

Якъ пишла наша Устя гуляты... Дутого золотого намыста накупила, стьожокъ на намысто начепляла, прибралась и вже котыть селомъ на вози зъ парубками й зъ дивчатами: у якономію прыкащыкъ на буряки понаймавъ. И дзвоныкъ, и балабончыкы, и на скрипци музыка риже, а Дмитро поручъ изъ нею сыдыть. Дакъ чы можна жѣ було, колы таке, зупыныты? Сыдыть поважно, мовъ королівна, и ридный батько їй не ривня, и ничего зъ нею не зробішь... А въ церкви на винци якъ онимила! А то такъ и загуло й заграло по селу... А за симы дзвониками та балабончыками бижыть недоля-горе... А за радошами, за любощама ихъ и не выдко й не чуты...

И оій прынадній Усти довелосѣ черезъ пивтора року завитаты зновъ до паніи. Великій свить, а нема де дитысь!...

Сыдыть пани у своимъ покои и чуе—щось у кухни незнайоме гомонить. Выйшла пани, пидходить до неи якась холодыця зъ дытынкою и поцилувала въ руку панію.

— Здорова, молодыце! Видкиль Богъ несе?

— Изъ Кисиливки... Хыба жѣ не пизналы?

— Голось наче й знайомый, але жѣ не пизнала я тебе.

— Що я наробыла!... що я наробыла!...

— Усе жѣ такы я тебе не пизнала и не знаю—що ты й кому наробыла.—я жѣ и не суддя!...

— Я жѣ Устя!

Боже мій! якъ та краса скоро злыняла!... Умалылась Устя, голось зминывся и сама змарнила... Показуе хлопчыка гарненького та слипенъкого на обыдва ока—и воно само одно очко кихтыкомъ продырае, щобъ свиту Божого запосягты и матирь побачыты, що його, бидолашнього, на билый свить пустыла. Охъ, лихо, лихо зъ симы любощама!.. И тругься

и вбываються, и ворижки не видмовлять, и попы не видмолять одъ такого лыха...

Пани охолола! Бидне немовлятко, якъ мучыться!

— Було бъ васъ слухаты... Дакъ не можно жъ, панієчко...— И очы затуманылысь сльозою.— Було бъ... було бъ васъ слухатысь...—Казала й ковтала сльозы...

А немовлятко, якъ янгелятко, ничымъ не вынне... Жаль бере на його дывлячысь, якъ воно пучечкою очко продырае...

— Шо жъ! се справди не перелывкы!... Се твій чоловікъ за поводыра йому буде? Се жъ горе тобі й йому!..

А вона: „Да ще й люде напъкуютъ!“

— Люде? на шо жъ тутъ и цыкуваты!... Йидь же ты не-гайно не въ Чернигивъ до Θεодосія, а спершу у Кыйвъ, тамъ чы не зарятуютъ ликари, а тогли подякуешъ Богови.

И вона такы йиздыла и не помоглося.

Четвертый рикъ наставъ внезабари,—чоловикъ зъ полку вертається. Тремтыть наша Устя...

— Боже жъ мій,—каже,—що мени робыты, якъ прыйде чоловікъ? Чы мени убраться да систы на лавци да й сыдиты? Чы якъ винъ уступыть у хату, дакъ статы навколишкы да впасты йому въ ноги?... Нихто мени ратунку не дае. Лышечко жъ!...

Прыйшовъ и Омелько зъ полку. Йому на сели вже все сказали...

Се було свято, и людей чымаленько въ хату зибралося до Усти. Якъ увійшовъ у хату Омелько, такъ у його въ голови замакитрылось и въ очу позеленило й потемнило. Ступывъ черезъ поригъ, такъ и похытнувъсь, мовъ п'яный, и поблидъ... Люде зъ жаху вщухлы,—його не привитають, полякалысь... Мовъ и стины ще бильше побилилы,—велькою

грозы сподиваються. Увійшовъ,—и самъ людей не витає. Пидступивъ до Усти, кулакъ добрый стульвишы. Вона, била якъ крейда, не ворухнеться, сыдыть на лави.

— Цилуй кулакъ!

Вона поцилувала прылюдно... Зновъ пиднявъ ногу.

— Цилуй у пидошву!

Треба понижаться!... Поцилувала и въ п'яту...

Такъ воно тихо й минулося, малою хвилею. Люде якъ бджолы загулы потроху, мовъ сонечко рій прыгривало. А вона й очей не зведе. Годи вже зориты да маяты стьонжками, да празныкуваты...

И Омелько выненъ: ото на чужый коровай очей не порывай. Ну,—такъ сталося. „Теперь уже доберегайте одно 'дного,“ люде мовлялы.

Теперь живутъ тихо, а якъ дали буде,—побачымо. Наробивъ батько!...

Сумне подружже.

Присвята моимъ великошановнымъ Привитникамъ та Привитницамъ
березиля въ 3-й день року 1901.

Скільки оцей Йсвменъ Чортивъ хвистъ, (хто його
знає — чы то його призывще зроду таке, чы
улошне) истоптавъ чобитъ, ходячы по свитахъ,
шукаючы собі подружжя! Уже мабуť чы не го-
дивъ п'ять ходыть да шукає. Уже годи старостивъ посы-
латы да пидбрехачивъ. Нихто имъ виры не йме, и горилкы
на ихъ багато сходять. Самъ теперъ швендяє по свиту. Оце
насушыть торбу сухаривъ та й иде. Да чоботы на высочен-
ныхъ коркахъ пошыє, щобъ не швидко зносылись. Мабуť
и тим'ямъ неба досягає,—таки высоки... Якъ пойистъ су-
хари, стопче пару чобитъ, то й вернеться додому.

Нема доли. Кудысь далеко втекла... вона якъ кого по-
любыть.

Недобрый бувъ ихъ батько, дакъ люде оббигають.
Умеръ батько, умерла й маты. А два бурлакы, два сыны, зо-
стались. Ну, и въ ихъ удача не манка... Хоть и робитныкы
вони не послидни! Да бильше черезъ батька обиходять, бо,

звисно, яблучко не далеко видъ яблунькы видкотытсья. Да ма-
бутъ и самы пидбрехачы вже не те брешуть, що слидъ, бо
порцію поменшывъ. Одно вже призвыше и то лякае, одвертае.

У насъ на сели ни одна дивка за його не хоче йты.
Куды ни потыкались старосты, такъ и одвернуть хлибъ. То
видмагаються, що подушокъ нема, то посли ярмарку, то ще
рушныкивъ не добиыла...

И таке вже стало, що старосты видказують: „Намъ
тільки *душу* саму треба, а вина—ніякого...“ И то ниhto не
хоче йты. Выдыма смерть хочъ кому страшна!...

Що жъ оце робыты? Хата пустокою воняе. Безъ хазяйки
погано. Винъ оце пйде чого за диломъ, хочъ до панивъ,
хочъ до багатого козака, що наймычку держыть,—заразъ по
голови стукъ-стукъ, лапъ-лапъ: чы дивка, чы жинка въ
очипку? тобъ то прытьмомъ свататы...

Отъ же й була така, що й одурывъ, хочъ и поморо-
чывсь самъ, ходячы довго. Пъять литъ изходывъ за иншы-
мы,—се можна хочъ яки грихы видпокутуваты!... А його суд-
жена тутъ же, заразъ поблызу. Яка жъ суджена! сыломить
люде втопылы. Хрещеный батько. Отъ яке ій судылось!...
Уже справди: суджене не розгуджене.

Сватало іи ажъ шистъ паръ. Вона, Домаха, тяжко жу-
рылась по дружыни своїй и просто нибы зареклась иты.
„Не пйду, не пйду ни за кого!“ Люде й одступылись одъ
неи. Вона пожыла сама два роки, прыкупывшы горя, на-
бидувалась: а ни топыла никому привезты, ни дровъ ни-
кому врубаты, ни у млынъ пйты,—дытну ни на кого покы-
нуты,—и вночи страхъ бере. Хатына у іи на одшыби, надъ
бережкомъ: и господарству корысть, и гусей и утятъ держы,
и такъ хочъ полотно побиыты, то до ладу, и конопелькы
помочыты... Да якъ зъ доброю дружиною, то й на свити

нажытысь, а зосталась сама, дакъ тилькы горя ще бильше набралась, настрахалась.

Жыве вона сама соби, вдовуючы, и хлопчыкъ у неи. Вона ще така й чепурненька. Така якась хода у неи прыемна и до ричей вона вдана.

Отъ винъ, той Йевмень, до неи й надытыся та й надытыся.

Вона змагаецься: „Не хочу йты ни за кого, а то бѣ за його!“ Винъ усе ии угрушае, сватае. Вона й не дывытыся. Журытыся, тужыты! Усяки думы ии крутыть.

„Охъ, Наумочку! якъ тяжко-важко жыты безъ тебе! Якъ бы знала,—й не починала бѣ такого щасливаго жыття, щобъ послѣ коротаты самѣй такі гирки дни за днямы... Затупо моя... видрадо моя... роскошылася я за тобою... Якъ бы хочъ спромогтыся тебе оплакаты... Два рокы минуло... Ни, не оплачу такъ, якъ сердце мое голосне почуваетъ... Жыття мало, щобъ тебе оплакаты... и сердце мое ще не доспило—не окрепло, да щобъ такыи голосъ податы, якъ у йому те горе почуваетъся—моя утрата... Серце мое любее, коханее... Ни, що се за слово! що се за гукъ!... Воно гуде, якъ вѣтеръ изъ за хаты... Воно жъ у серци не такъ озываетъся... Треба выще якось узяты. А якъ про тебе згадаю,—усе мое тило, моя душа розимлѣе, распалытыся въ солодошахъ, а слизъ проточныхъ нема... Ще не дозрѣло мое сердце мовчазне... ще спыть, завынута у пелюшкы... а то бурчакомъ полылыся бы... былыся бѣ ключемъ до самого неба, розлылыся бѣ по всѣй нашѣй земли... Всяке бѣ пытало: що се и чого се землю вода поняла?... Се мои слѣзы—Домашыны: по дружныи слѣзы... Що и люде бѣ пизналы, яку я дружныну втратыла! Не для мене винъ судывся... я оплакаты його не зумію.

А тымъ часомъ стриха тече, а тамъ лутка зъ дверей валыться—на ничъ килкомъ пидпирас. Ни отопыться, ни освитыться. А винъ спокою не дае. Домаха каже: „Отъ нечыста сыла упленылася! Що мени зъ нымъ робыты?“

Хвалыться сусидамъ. Нихто їй не нарае, шо їй зъ нымъ робыты, якъ одбытысь, чы одхрестытысь. Сказала, шо буде двери зачыняты, якъ одъ нечыстои сылы и хресты округы хаты пысаты, бо винъ казавъ: „пидкопаюсь у хижу,“ якъ не буде видчыняты. Такъ и зробыла: всюды хресты попысала округы осели—якъ одъ сатаны. А синешчи двери замкне и вдень не пускае.

Винъ постукае, постукае и одійде, а то жъ нїяке видмаганне не помага. Сыдыть вона веселенька, пряде, спивае, зъ хлопчыкомъ гомонить. Зновъ чуе: хрუსь-хрუსь пидь ногамы то писокъ, то паличче, шамъ-шамъ, а въ серци їй такъ и замре: то винъ иде...

Вона боржїй и захылыться за лутку и замре... А хлопця вчыть казаты, шо пишла кудысь.

— Одчыны!—винъ каже.

— Не вмію, не достану,—хлопець йому видказуе.

— Ослинчыкъ пидставъ.

— Не пидійму.

— Нехай же якъ я буду у васъ, то тоби прыладнаю, а ты їй одчынышь.

— Якъ маты научыть, дакъ и одчыню.

А вона лежыть и не дыше...

— Потягны матиръ за руку!—каже.

А маты сварыться пальцемъ, щобъ мовчавъ.

А хлопець каже: „Нема матери дома“.

Ну, винъ думае, шо справди пишла куды до судь. Але жъ не все такъ їй шастыло його дурыты,

нечысту сылу ту. Хочъ и кажуть, шо якъ треба одурити чорта, то туды жинку посылай. Довго одъ Йевмена Домаха видбывалася, але жъ нечыста сыла и ии перемогла.

Разъ захылылася за лутку, якъ винъ пидійшовъ пидъ викно, а кинчыкъ спидныци дныщемъ прышавыла и не встыгла ии видтиль выхопыты. Винъ глянувъ у викно и догадався, хочъ вона хлопця пхнула зъ лавы й сказала, щобъ пидлизъ и сидивъ мовчки. Помитывъ такы ии спидныцю. Значить—вона дома.

— Одчыны, Домахо!

Нищо не ворухыться.

— Видчыны! Бо такъ тоби зроблю, якъ та лысыця зъ пивныкомъ: виконце выдеру, борщыкъ выимъ и тебе визьму. Видчыны жъ, кажу, а то се тоби буде соромъ, якъ викна побью.

А Домаха мліе й мовчыть, а хлопець и соби вже злякався. Трусяться у свой власній хати.

Гукавъ, гукавъ,—такъ пишовъ: може подумавъ, шо се такъ, стара спидныця валяється, бо й хлопця не видно. Дакъ на тому жъ не переставъ.

Палкый такый, шо й не дай Бигъ! шо задумавъ, то вже зорудуе! Уночи продравъ крышу,—бо вона на крыши забула хрестивъ пописаты,—и вбравсь уночи въ хату. Скильки вона його ни ганыла... и ганыла, и кляла! Винъ одъ ии не одійшовъ.

Молода ще Домаха и поговору боялась, и щобъ дытны ще не злякавъ, якъ прокынетсья... Шо жъ—и вдень иде та й иде. Наче бъ то й прынадывъ ии всякымы улещаннямы.

Подумала-подумала... Трудно вдови жыты самій! Хочъ бы дытны не було, то бъ нанялася, або пишла бъ свить за очы. Нихто дровъ не врубает. Нихто въ млынъ не 'двезе,—

а ще жъ його треба було й уробыть безъ любои розмовонькы, безъ вирной дружынонькы. Тилькы й полекшае, якъ на дытynu глянe, що на його скинулось. Хату виддаты на чужи руки те жъ небеспечне: запусіе,—вона й теперъ ветха. Похылылась за два роки, и страшно, щобъ злодій не обикравъ... И ночей одынока зъ жаху не досыпае... молоде...

Думкы такъ отягчылы їй голову, що люде вже помичають и пытаются: „Чого ты, Домашко, така понура стала, мовъ кого зъ свиту згубыла? Ни до кого й слова привитного не обернешъ, наче сердышся на всихъ. Удивонька молода, червона якъ ягода, да ще й така, якъ ты,—червоний, та гурочковий очипокъ носыть, щобъ далеко манячывъ, а ты поныкла, якъ въяла трава, ходышъ, посупывшысь, наче вику дожыла и все дороге втратыла. Ще жъ у тебе й дытына йе на втиху, и облыччемъ скинулось на твого Наума.“

А їи думы не покидають... розпанахане серце. Жыты самій трудно-страшно! Людей одвела—нихто вже не сватае... да й утопыты своєї душы не хочеться: послѣ того, якъ осяйну дружыну мала!...

Та до того жъ отой Йевменъ налокучавъ, що й пишла... жытте тяжкее переважыло... А найбильше батько їи хрещеный. Прыйихавъ,—каже,—пидъ ярмарокъ зъ Ковтюшокъ и заночувавъ у неи и вмовлявъ їи йты замижъ, такъ умовлявъ: „Иды, дытыно моя, кровъ моя! Що ты сама сыдыти-мешъ? Не зважай на людей, що кажуть про його,—винъ до тебе добрый буде,—бачъ, якъ прыхыляється. Не проживешъ ты сама зъ малою дытыною. А то жъ тобі й затула й оборона буде!“ Послухалась!... Сусиде ажъ хрестяться, якъ довидались, а вона вже винчається...

Страшенне скупый!.. Хто жъ його знавъ? Гнивный: усмихъ на його устахъ не блысне. Дакъ оце якъ вона пряже шо-

небудь, то й винъ надъ душею стоить, якъ чортъ надъ гришною душею, а въ неи руки трусяться, а дытина и духъ притаить; а якъ винъ куды пиде, до такъ дытина радіе:

— Отъ теперъ мы поживемо, мамо! поживемо!—Бигае скаче, у м'яча гуляе, до матери сокоче, бидне! А то якъ прыгничене.

— Мамо! батько усе тебе лае. Я усе въ його хочу щось подывыться... Якъ струже оплинь, або що... Дакъ винъ усе тебе лае, дакъ я й боюсь пидійты.

— Ще ты маленький, мій сыночку,—навчышся стругаты, якъ пидростешъ. Хрещений батько навчыть и визкы роботы й саночки: що тамъ додывляться!

— Я, мамо, ось що хотивъ подывыться: чы въ його й рогы? У цвынтари мени Йося показувавъ сатану, дакъ изъ рогамы... Ты часто, було, кажешъ на батька, якъ винъ иде до насъ: „Уже несе сатану!...“

— Цыть! Батько иде! Цыть, а то вб'є!

Увійде Йевмень у хату,—дакъ мовъ сонце потьмарыться, що й птычки зъ жаху вси вщухнуть и зъ дерева попадають, такъ и воны: якъ наткнуться въ хату, то й вона й дытина такъ и замруть... А ще жъ и молодой, а нема въ йому ничего живучого. Усе морозыть!... Ни жвавосты, ни теплого слова, а колы й жартовлывого. Самъ чорный якъ цыганъ, усы настобурчени, очы хочъ и крешуть, та не тымъ огнемъ, що вабыть, а тымъ, що жахае...

Увійшовъ, запалывъ лольку,—вона йому й огню выгребла.

— Дай конопель,—каже,—на снизкы.

— Немае. Мы жъ не сіялы...

— А то що?—показуе на конопли.

— Се чужи, я зъ половины людямъ пряду.

— Хыба жъ тоби не можно выпрохаты?

— Да я жъ уже й прохала й выпрохувала не разъ!

А винъ ии по уху. (А вона ще й терпыть, и людянь не признається, що втопыла себе). Дытына въ крыкъ.

Такъ и ждуть, якъ ластивка весны, щобъ його вынесло зъ хаты.

Не мыне днівъ два-тры, зновъ йому чого забажається,— бракуе. То и пійды попросы оцупокъ березыны на веретена, або й на опилнь.

— Я жъ и не донесу.

— Можно й пойихаты...

Жалкувала Домаха,—не такъ на себе, якъ на хрещеного батька, якъ винъ ии утопивъ, а вона жъ йому такъ вирыла.

Зновъ надумается Йевмень.

— Пійды, Домахо, позычь дьогтю на разъ пидмазаты.

— Да мы жъ уже всимъ задовжылися! Ни въ кого вже й позычаты!

У спыну стусана.

— Боже мій! Чы се я вже въ старци записалась, чы шо? Я жъ не зъ такого двору йшла. Я ще сама, було, подамъ людянь и старцеви.

Другого стусана, а иноди й вижкамы, колы въ рукахъ держыть.

Пожыла вона годивъ изъ чотыри и все кахы та кахы! У ихъ було дви дивочки, а хлопецъ ии вмеръ... Шо жъ, воно маленьке,—перетлило въ його сердечко. Страшно тяжко дытныи й матери було такъ жыты,—щобъ и не переступыть и не доступыть. Да й солы дрибка не взяты! Се жъ хазяйка, а не яка небудь, що волоче все въ шынокъ, а чоловикъ заробляє! А винъ до всего дозырається, стереже. Отъ хрещеный пидвивъ! А якъ лихо, то хрещеный батько и назыр-

цемъ очу не показавъ: а якъ їй тамъ, мовлявъ живеться?.. А вона въ велику путь задумала.

Такъ якъ вискъ изтала... и вмерла. Зостався зъ малесенькымы дивчатками, вже годивъ по висимъ теперь. Вони чыстять картопельку на юшку, а винъ варить,—топыть пичъ.

Оне попытають його люде, що якъ винъ живе? якъ дивчатка? А винъ грамотный такой:

— Сухіе!

Такъ бы сказать: непрывитни, чы щобъ то?... Зовсимъ у його вдалыся. Дакъ и не любить свого подобія. Вони й на дитей не схожи. Никуды не ходылы и до ихъ никто. Тяжко диткамъ безъ матери горюваты! Якъ на ихъ подывыться,—мертвытъ имъ сердце, дарма, що ихъ и не бывъ.

Мало паствя на земли!...

1901 р. 17 лютого.

Х. Кулишівка.

Накрытка.

Дивчынонько, пусты у комору!
Козаченку, боюсь поговору.

Як намальований,—такий пышний, як Божя роса дивный, величный, зъявився передо мною парубокъ... Не бильше, як разивъ може зъ пъятчадцять мы побачылысь, познайомылысь... Церкву въ нашому сели будовано, а винъ пидрядчыкивъ сынъ. На якыйсь часъ прыйиздивъ зъ батькомъ и ходивъ частенько до насъ позычаты то казанка, то саквивъ на силь у городъ йихаты за покупками. Не бильшъ, якъ тыжднивъ пъять тутъ проживъ. Мыгнувъ якъ блискавка передо мною и пойихавъ назадъ, додому... и бильшъ не вертавъ, а я його зъ очей думкою не спускаю... ✓

Оце я видъ ридного батько втекла важкою, звыняйте на симъ слови, черезъ те, що послухала и не побоялась поговору да впустила козаченька молодого...

Батько покинувъ матиръ, якъ мени було ще пивтора року, а самъ потягся и Богъ знае чого й куды... Чутка була, що десь и въ тюрми сидивъ пивтора року за те, що

билета не мавъ, чы шо... А то ще прокравсь—колеса забравъ,
 ✓ и по селу воджено за те: одынъ чоловикъ попереду йде,
 другый заду, а винъ посередни...

Не годылось бы мени, може, про батьковы вчыны
 згадувати, може, мени й грихъ за се, да колы жъ и батько
 тяжко зневажывъ и матиръ та й мене...

Маты жъ молода зосталася и вдана и до всего пры-
 кыдыва—и пазовыта така, що!... Пишла зо мною въ наймы,
 помы ще я малесенька була, а потимъ я й сама зъ нею слу-
 жыла: то гусей пасла, то дитей тишыла. Мы вдохъ и на-
 дбалы трохы грошенятъ и скрыню наповнылы, ще маты й го-
 родъ прыкупыла.

Журбою поля не перейдешъ. Такъ наши лита красни
 протеклы хочъ и тыхо, да въ велькому зъ неволи труди.
 Маты не пустыла себе пусто, а якъ найлучче бралась до
 работы.

Люде й кажуть матери: „Що тоби такъ усе ходыты
 въ ярми? Уже давно законный строкъ выйшовъ волоцюзи,
 твоему чоловикови,—иды замижъ!... Люде хороши знахо-
 дылыся... Нащо винъ тоби здався?“

А маты все пыльнувала господарства и замижъ не
 квапылася, и мене жалила. Бо ще який то батько буде! тиль-
 кы мени радила.

Не знаю, якъ вамъ и сказаты, паніечко, про свое ди-
 воцтво. Цвило воно—ажъ жахтило! Дуже красне було, що
 й сказаты не можно... весело мени жылось, безжурно. Якъ
 уже мы осилыся,—годи й наймычкуваты. Гуляты маты не
 забороняла николы, ще такъ весело було мене стричае! Див-
 чата до насъ ходылы гуляты—спиваемо цилый вечиръ, вы-
 шываемо, було, соби сорочки... На колыску ходымо... Та все
 думаю:

Прынесы, Боже, кого я люблю дуже!
 Ой хочь не його, дакъ товариша його:
 Пропытаю про здоровъечко його.

Такъ якъ сонъ ти любошчы минулы. Але жъ сонъ не-забутий...

Чого воно такъ буває, що отъ маты моя дуже молода, якъ рожа роспукується передо мною и пусто не робить, и замижъ не йде, для мене дбає, а я... у кого жъ удалась!... Йе каятте, та нема вороття! Я вже й не така... А люблюся, на матиръ глядя. Щобъ ии робомъ иты!... тыха, Божа!... Сама помичаю, що нема въ мене вдачи буты такою. У кого жъ я вдалася?

А тутъ несподивано батько прийшовъ. Копійчыны не прынісь, а литъ чотырнадцять проваласався... Да й ставъ намы орудуваты и всимъ маеткомъ, що маты надбала, городомъ и душама нашымы. Се жъ погано, не доладу... А и я жъ яка!...

Помитывшы, що я у повни, промытои воды мени не дававъ. А самъ якъ робывъ!... Да нихто зъ насъ и слова йому гиркого и докирлывого не сказавъ, а винъ такъ якъ зъ неба спустывся на нашу власнисть и затмывъ намъ свить и всякимъ словомъ своимъ насъ разъ-по-разъ въялыть, докоряючы мени та женучы мене...

Чомъ же не сыдивъ дома, не пыльнувавъ своєї дытны? Ще й матиръ покынувъ уродлыву молоду на спокусу людямъ! А вона жъ не подалась имъ, якъ я...

Никуды вже й гуляты не ходжу и дома не вгоджу. Маты, на мене глядячы, нидіє и гиркого погляду зъ мене не зводять...

— Не журь мене,—кажу,—моя матинко, моя квитонько! Ты бачышъ, я й сама въ журби потопаю.

Чужый батько не б'є й не лає и добра не дбає, а мій ридний—б'є и лає та й такъ саме добра не дбає. Боже мій, що мени робыты? А той чары напустывъ и забувъ на мене—зникъ... Охъ! Куды не повернись, винъ у мене на думци. Що у сихъ хлопивъ мабуть скильки въ решети диро-чокъ,—стильки у ихъ правдочокъ... Журюсь, та ще дужче думаю: принеси, Боже, кого я люблю дуже!

Ой хочъ не його, дакъ товариша його:
Перепытаю про здоров'єчко його...

Якъ бы жъ можно, то нанялась бы! Батько мучить... Та не винъ же мене й выгодувавъ, та не винъ же и надбавъ усього! А прыйшовъ и орудує. А якъ у матуси моєи... який бувъ поглядъ радисный, нижный, якъ я вернуся зъ колыски додому, або зъ весилля убрана у квиткахъ, у стричкахъ. А винъ: „И тебе,—каже,—порубаю, и придбанне твоє!“ Сказано, хочъ топысы! Я й надумалась: піду втоплюсь!

Близько видъ насъ гайокъ и сажалка. Бачыла я тамъ и гадокъ доволи, и жабъ. Охъ, гыдко!... Да піду—и пішла... Уже мени си докору! воны й доводять дивчать до гриха. Йисть якъ иржа зализо, а матери якъ черезъ мене!... Иду вулицею, такъ уже въ вечирньому впрузи, серце мре, матери жалъ... А тутъ и друга думка: да винъ тоди й матиръ не буде такъ мучыты... Выйшла зъ села, а навпроти й той лисокъ, такъ якъ гонивъ трое пройты. Дывлюсь, проты мене щось бовваніє, зъ лису выходить, мовъ вовкъ, и просто чымчыкує до мене. Мени зробылося такъ страшно, що и волось до горы на голови ставъ... И не стямылась, та бигомъ назадъ. Выдыма смерть страшна!

Нехай батько лучче вбыває! И вернулась додому. Да тильки матери призналась про свои замиры.

Выволяла вже мени маты, выволяла: „Шо жъ ты про мене гадала?! Кажуть, надъ матиръ нема бильшой родыны. И ты жъ сама скоро будешъ ею... Побачышъ, якъ мени оттаке легко слухаты... А ты на мене забулася. И шо се ты замирылась? збожеволила! Я жъ тебе малою не покынула, я жъ тебе за пазухою выносыла, выкохала по наймахъ... Кажуть, йе тры журбонькы въ хати: одна журба—дытына малая, друга журба—свекруха лыхая, третя журба—мылый покыдае... Я все те горе мала: и дытыну малую, и мылый покынувъ. Я все те перемогла... Чому жъ тоби въ мене не вчытысь, да ще нове мени горе хотила завдаты?... Може бъ я його й не перемогла бъ... Подумай!“

— Мамо,—кажу плачучы,—та й мій же за витромъ пишовъ... Та вы жъ може такъ и не кохалысь, да у васъ же и я на рукахъ була—скільки горя, а часомъ и втихы!.. да васъ же никто такъ и не грызъ—такъ, якъ мене батько... Се не хазяйка полае! Хыба нема такихъ на свити, шо мають безбатченкивъ?... и до ума призводить, ище й якъ! и Богъ на ихъ оглядався! Отъ у Олены Сипакивны, у Ходоры Постернакивы... Усе творяво Боже, усе благословенне Соби зробыла худо, а никому бильшъ. А мени ридный батько прослидку не дае, да ще й порубаты хоче...

Да потимъ надумалась, надумалась, нагорювалась,—да й перейшла до бабы сповытухы, абы дали одъ гриха. Хоть ними стины, да никто мене не йистъ. Да друга бида: стины ними, та не годують нещасныхъ, тилькы захищають. Про се я не подумала... Пишла я додому, щобъ узаты шо зъ скрыни, щобъ продаты, чы заставыты, а батько вже на скрыню мою и свій замокъ почепывъ. Я жъ нажыла соби сама, безъ його. А въ бабы тежъ нема ничего.

Знайшла дытыну—нивищо завынuty, ничымъ и души пробавыты и рушыты зъ мисця трудно.

А тутъ и Великдень... Батюшка дурно охрестивъ мою дытну, спасьби йому, бо зъ матиррю мы служылы въ його, а матушка недобра була,—дакъ и теперъ не оглянулась на мене. Я черезъ людей переказала, щобъ маты передала чого: чы мняса, чы паскы,—вона й передала. А то ще люде на-неслы породили мняса, паскы, хто яецъ, хто молока,—пид-держаты мене, а то охляла. То люде на Великдень изъ перквы йдуть, а батько матиръ перищыты: нашо вона дала нещасній дочки розговориться...

Що жъ мени теперъ робыты? Ни за що рукъ зачепыты. Усього треба: и пелюшокъ нема, и кусочка мыла нема,—ни-защо купыты, щобъ дытну обмыты.

Черезъ тыждень мене сусидка одвела до одніи паніи у наймы. Не хотила вона мене довго браты, бо зъ дытною, и я никуды не годжусь, и не схотила й выйты до мене... Да потимъ такы стала пани де-що у тіеи сусиды роспытуваты про мене, стало їй мене жаль и подобалося, що хочъ якъ горюю, а прыкыдаюсь до дытны и люблю їи... Подумала, подумала да й выйшла пани и взяла мене. Жыву въ неи, и вона впадае коло моєи дытны. Оце якъ я купаю, то й во-на тамъ, що вечора доглядається и мени де-яку раду дає.

Сусидка дуже мени наказувала купаты; я такъ и роблю дарма, що я въ наймахъ. Дывлюсь, почервонивъ середній пальчыкъ у дытны, ставъ пухты. Перестала я купаты, побачывшы таке лихо. Воно крычыть и йисты не бере. Пани доглядається до дытаты и сама зробыла спуску зъ оливою, злегесенька прывъязала. На другый день погиршало, хочъ и прорвало, а воно за ничъ изкрычалось и ничъ не спало.

Подывылась пани на ручку и вже червоне та опухъ пишовъ за долоню, мало не до ликтыка. Пани ажъ ужахнулась! Кажє своему робитныкови: „Негайно йды на пашу по коня й запрагай,—нехай Секлета йиде до ликаря.“

А я, якъ пани пишла зъ кухни, й кажу: „Не хочу, не пойиду! Шобъ ручку одризалы.“—И затылась на сьому. Пани казала: „Якъ ты не зхочешъ, то и ризать не будуть: се твоя воля.“

— Да мени баба не радыть.

— Треба бильше слухатысь ученыхъ людей, а не бабы не-
тямушой.

Той побигъ по коня, а я здуру—ни за шо не зхотила. На другой день пани зновъ зглянула. Якъ побачыла... „Заразъ же йидь до ликаря!“ И напысала лысть до його.

Якъ показала я ликареви ручку, то винъ мени й каже: „На шо вже ты його й привезла? воно вже доходыть“...

Вернулась... Ще такы понесла до бабы... Воно такъ якъ черезъ годину й кончылось. Тоди я ударила зъ розпuky объ полы рукамы. Не одно горе... И дытны нема, и ничего нема, и зъ чого його й сорочечку на смерть пошыты! Такое горе, що й слизъ нема... А треба жъ и трунку, и попови, и людей одбуты... Ще й насердна болячка!... Хто сього на соби не мавъ, тому и не вдогадъ, якъ крушыться серце...

Побигла я до попа, каже: „Дурно поховаю,“ бо я въ його служыла зъ матиррю. Зновъ побигла до дядька, матерыного брата, и той оглянувся, каже: „Зроблю трунку зъ своихъ дошокъ и прынесу.“ Пйду жъ ище й до ридного батька.

— Тату! дайте мени грошей на похоронъ!

— Иды къ бису!

— Дайте жъ хочъ ключа видъ моеи скрыни, визьму хочъ юпку, хочъ спидныцю продамъ, або заставлю, да выручу себе передъ Богомъ и передъ людьмы.

— Иды къ чорту, а то тоби й вязы скручу!

— Ну, тату! мучылы мене, выганялы, хотылы й рубаты, я тоди все терпила—черезъ дытну: насъ було двое,—а те-

перъ мени не страшно собі смерть заподіяты... Я сама пійду втоплюсь, або завишусь!

— Якъ хочъ.

Маты гирко зарыдала й скрыкнула: „Боже мій! батькові такъ сказаты ридному дытати! я бѣ и чужому такъ не видказала... Мы жъ тобі докирлывого слова не сказали, думалы, колы прыйшовъ зъ мандривкы, то оханувся, а ты дви души разомъ хочешъ зъ свиту згубыты. Мы и такъ наче не самовыты. А ты ни Богови свичка, ни чортови дудка, ходячы по свитахъ не прыдбавъ розуму, доброго серця, а ще нась нивечышъ. Самый послідокъ зъ Божои руки. Чы чувано—вымовыты хрыстыянскій души, йedyному дытати: якъ хочъ, хочъ и втопыся! А не дай, Боже, въ такую годыну скажешъ, а воно скаженіе да пійде да й утопыться!... Се жъ грихъ не прощеньй ни Богомъ ни людьмы!.. да одъ одніси сіеи думкы душа скончае зъ жаху!“ Плакала, побывалася та й дала свои дви сорочки, щобъ я продала. Насылу втекла зъ хаты. Бижу, куда очы,—ажъ стричае мене сусидка, та, що одвела мене до паніи... „Чого ты, каже, теперъ би-гаешъ? Тобі треба бѣ хочъ изъ тыждень ще посыдиты у спокою“...

У мене такъ и рынулы сльозы зъ очей, такъ мене про-няло чуле, добре їи слово. А батько ридный!...

— Иды,—каже,—я тебе проведу—яка ты блида, ажъ страшна, и хыляеся. Бигла, чы шо? задыхалась.

А въ мене ажъ голова кружка йде. Вона мене такъ пидъ ликоть узяла й веде, а я розказую їй про свое горе, про батька...

Пані дала карбованця й на сорочечку. Да жинкы всего йистовного назносылы. Такъ гуртомъ по хрыстыянскій и поховалы мою крыхитку. Я не проводыла його. За першымъ, кажуть, не йдуть, щобъ не вмиралы.

Маленьки дивочки, у квиткахъ и въ стричкахъ повбрани, неслы труну,—то їи дружечки. Охъ, и його втратила, и здоровъя не здобула, а славы, горя—досягла... Хочь бы воно живеньке було! Може бъ хочь тымъ трохи свій грихъ спокутувала, що його, выкохавшы, до розуму бъ довела...

До иншої ходыть.

I.

Ходыть, нудыть свитомъ наша Тетяночка, наша утиха сильська. Не одынъ бы парубокъ бажавъ зъ нею въ пари на рушнычку стати.

— Боже мій!—каже Тетяна, зчепывшы зъ горя руки, стоя на городи, пидъ похылою гиллястою березою.— Велькый свить, да нема де дитись... Одна душа забрала весь свить видъ мене! Говорыть винъ,—я прислухаюсь, якъ до Божого слова. Майне рукою,—серцю одрада; по хати пійде,—втомлени очы мои одъ слизъ высыхають, на серденьку легко. Не надывлюся, на його глядючы. Очы на тебе наведе, усю душу обійме солодошами, мовъ квитками пахущымы на тебе подыхне... Охъ гарный, гарный, та не мій! Люде кажутъ—не мій буде... до другои холыть... зъ иншою говорыть!... Якъ його люде терпять, те пекельнее горе? Я не стерплю... Бо се жъ любощы... Чомъ люде не однакови, якъ зори? Я бъ тоди за имъ не журылась. А теперъ соловейко голосный тилькы роздырае мени душу. А колысь я и зорямы любувалась, и соловейками утишалась, якъ стояла зъ нымъ отутъ, пидъ березою цією. Колысь одъ його зори всмихалась, одъ

щастенка мого, якъ мы було выбижи́мо одно до 'дного, та хочъ пидъ нею постоимо!... А теперъ! Люде кажуть: до иншої ходить... Я все себе розважаю, и въ тій самій розвази ще бильше трую свое серце! Боже мій, свите мій! чого ты потемнивъ? шырокий, веселый, роскишний дывами божымы, небеснымы, чого ты для мене потемнивъ? Теперъ... Боже мій, дружино моя... Що се я?... Ще жъ тильки мое коханне, да й то!.. Охъ, ляжу у сьому садку, де стоялы, де говорылы, серденько, зъ тобою, на сырій земельци,—вона жъ мене обійме й обгорне, и прохолодыть мое кыпуче змучене серце,—колы бъ навикы захолодило! А колысь, було, прыляжу, и пахуша травыця м'яка мени шепоче щось гарне потайне, мрії далеки, осяйни мени веселкою замріють... Колы бъ мени оте перемогты горе несподиване!... Якъ бы ты мене знавъ одну, то серпе бъ мое зновъ до Бога завитало добрымъ нижнымъ подыхомъ, молитвою — подякою, а теперъ воно въ тузи, прыгничене, ничего не мовить, якъ мрець безмовный. Ты сылу могучу маешъ надо мною. Ты тилько постоишъ, було, помовчышъ, визьмешъ мене за руку, де й сыла набереється... Я весела, я здорова, я жива, лину всюды—по горòду, по полю, ажъ искры крешуть; тамъ снопы кладу метко, тамъ кубахы ростуть, тильки махну сапою—ажъ куріе земля!... Ніяке око не вганяється за мною, що й маты ажъ посміялась: Чого ты, каже, такъ хапаешся, мовъ свято велыке на порози? Мовъ батькови або за готови грошы робышъ? А я ажъ не вдержусь одъ невсыпущой сылы, одъ тієї потугы, що ты мени давъ своимъ коханнемъ-надіями. То мене гарячи, солодки думы женуть, женуть... А теперъ гирше пидкошеной травы: два тыждни не бачимось, а було жъ двичы на день убачаємось...

Сльозы рынулы зъ очей, упала на землю Тетяна. Завернулася земля округы, вона стогне, и земля лунае вкупі

зъ нею... Свить їй онимивъ-потемнивъ. Нищо живе ї душы не доторкалось, усе вмерло, вогонь палывъ їй серце.

II.

А тымъ часомъ удова маты Тетянына до ворижокъ знай тилькы бигае, про любошы роспытуетъ, якъ бы ихъ погасыты.

— Присько, моя голубко, вызволяй насъ изъ биды! Одволодай мою дытыну едну! Дай дання видъ любощей!

— Не всяки любощы, моя кралечко,—одповідае ворижка, можно згасыты: есть таки потайни глыбоки, що й нашъ братъ ничего не вдіе! На, дай їй оце на-тше-серце выпыты. Напій їи зъ непочатою водою. Да якось же и йому трсба даты, щобъ уже розлучыты, щобъ не надѣвся до неи. Не-хай уже до другои ходыть, колы такъ... Я знаю, винъ велькои красы мижъ парубоцтвомъ, и трудно хорошій дивчи вашои породы устояты. Якъ не влучышь и йому даты сього дання, то марне й вона пытыме. Я не буду дурыты. Не надійно, що бъ си любощы скореныты. Треба вгасыты въ обохъ, а то не буде дила. Есть тры любовы. Пропасныць симдесять симъ, а любощей тилькы тры. Перва *коренаста* зветься,—найлютиша, друга—*летюча*, а третя,—*процахла*. А у їи саме коренаста... А його сылуютъ, одвертають одъ неи, а винъ кислоокою Хвеськы, що батько йому вельты любыты й браты за себе, не хоче, и вони що дня вагуються. Така звяга йде въ дому. А його одвертае, нудыть одъ тїеи Хвеськы кислоокою.

Таки взяла маты Тетянына въ пляшечку данне про любощы, щобъ свою дочку оборонити видъ сихъ боливъ...

III.

Лежить наша Тетяна, вернеться їй свить, ни на кого ї жалитись, що свить їй увесь загмывся! Ажъ чуеть: шамъ, шамъ—щось легенько ступає по шовковій траві. Ожива Тетянине серце, чогось тьохнуло, щось вельми знане, щось близьке йому близьиться... Серце здержує, щобъ не былось гучно; прислухається: отъ-отъ... Се жъ не сонъ! Се винъ, Васыль!

— Васыльку! Васыльку! озвись! Чы се ты, мое серденьтко? Дай мени твою руку, щобъ знала, що се не мара твоя, що се ты. Чого жъ стоишь? чомъ не підійдешъ?...

Хоче встати, въ немози пада, волоссе зъ роскошнихъ кистъ роспустилося по плечахъ, упало на груди... а груди важко, важко дихають...

Васыль стоить блидкий, нерухомый, до мисця прыкыпивъ, побачывшы змарнилу, слабу, замерлу свою кохану. Де жъ той огонь, де та моторнисть, жвависть, де ти троянды, що жактилы-пвилы на їи щокахъ!... ти чорни очы? Усе звелось, погасло...

Тетяна зипнеться на ликти, такъ и похылиться. Їй здається, що се янголы небесни їй кадять, и не може знятись на ноги, щобъ допевнытись. Васыль підбигъ и підложывъ свои руки,—вона такъ и грянула въ немози... радости такъ їи подолилы. Уста щось шепчуть и все їй здається, що се сонъ. А винъ побачывъ у кущи якыйсь каламарчыкъ (то маты поставыла зъ даннемъ), ухопывъ його и давай рукою брызкаты... Вона упала зновъ йому на колина, знемоглась; полежала и наче снагы добула видъ нього, але жъ ще очы мутни блудять. Винъ їи цилує въ голову, въ уста, упывається въ тіи очы, гріє їй своимъ подыхомъ руки, душу бъ уложывъ... Не знає, що ї робыты, якъ оживыты губы їи побілилы, якъ їй запомогты очутытись...

— Васылю, Васылю!... Я жъ думала помирати. Ничого вже мени не зосталось у свити безъ тебе,—не хочеться ни нащо дивытысь. Все мени чорною смугою поккрылось: и звизды, и все твoryво Боже! Васыльку, серце! Зновъ щасте... Чы на-довго жъ? Люде кажуть, що ты... Охъ, страшно чути твою одповидь!

Затуляє йому рота и голову одвертае, очы заплюшуе зъ жаху, мовъ жде громовои стрилы зъ неба, тієї страш-нои видповиди Васылевои.

— Мовчы! я не хочу слухаты!...—крычыть.

— Тетявочко! моя квиточко, я жъ твій на вики, моя до-рога, моя галочко! Не розлучыть насъ теперь ниhto, хыба сыра земля. Я зъ дому втикъ, блукавъ, йиздывъ човномъ та все думавъ, якъ його врыватысь видъ тієї опеки, що насъ спиткала. Батько выявивъ, що винъ думае самъ одружытысь, дакъ йому чудно попережаты сына. То винъ змовывся зъ своимъ супряжникомъ... А то лукавый бисъ,—абы горилку пыты,—заразъ свою родычку и нараявъ: отъ дивка, такъ дивка! Саме,—каже,—твоему Васылеви до пары... тамъ така кукибныця!... А я ии брата знаю: ледащо, нероба. Тилькы вечиръ—ще й до вечора—заразъ на пичъ и захрипъ. И вона не луччавидъ його: одворочае... И до хлопщивъ така сми-льва...

— Яка твоя мова солодка: я якъ до соловейка прислу-хаюся.

Да зипнеться, щобъ його побачыты и хылытыся назадъ: чы зъ несылы, чы може винъ слипыть ии своєю красою. Винъ люблюється ии косама, бровама,—гладыть ихъ, цилуе.

— Коны бъ здоровье вернулося, дорога моя! Блукаючи помижъ лепехою, помижъ очеретама човномъ, я такы до-думався правды. Чумака ламається, дакъ ума набирається, а мы не згирше видъ чумака! А се жъ не ярмо и не вись ламається,

а тры душы гынуть: маты старенька, я и ты. Богъ мени помигъ безъ гриха найты соби шляхъ квітчастый.

IV.

Тымъ часомъ якъ Васыль и Тетяна у саду размовлялы, маты, у хати стоячы, завважала у викно, що хтось у саду, мовъ чуже човгається. Зайшла дворомъ такъ, щобъ выдко було.

— Боже жъ мій, се жъ Васыль!... а до иншой ходыть!... Отъ якъ бы теперь пощастыло да обомъ дання даты! Може си любошы не коренасти, то можно бъ ихъ збутыся. Колы бъ вони ще не роздавылы мого каламарчыка зъ даннемъ. Побижу... И розлучаты ихъ не хочеться,—пара була бъ хочъ куды! И Богу бъ слава! Та й горе такє бачыты: се вориженькамъ лыхымъ тилькы на втиху. До иншой ходыть!... А моя дочка йедыная тужыть-тліє, убывається. Се жъ благословенне, святе дило, бо надъ любовъ, надъ коханне, кажуть, нема ничого вышого, святишого... Се первоцвितъ красы, пахошы серця! И Богъ же весь изъ самои любовы, а мени доводыться занапашаты те, що зъ самого Бога йде. Пійду, розібью въ скалочки отой каламарчыкъ! Якъ буде, такъ нехай и буде! Хай розійдутся, колы судылось, та безъ мого втручання до ихъ. Скажу тилькы, щобъ була обережна, бо до иншой ходыть, а тебе зводыть. Винъ наче й хылыться до ней... Я жъ такы ій маты!...

Серце рвалось, щобъ розвесты, щобъ не було безнадійныхъ мукъ, а тоди знову: „Ни-ни! любитеся, кохайтеся, мои диты, жытте наше коротеньке. Мои диты, мои квиты... любитеся, любитеся. Се щастє, радошы неземни—не всимъ даються. А вы любитеся, колы любыться“.

А вони сыдили, размовлялы...

Онъ Васыль пидвився, да ще нахылвся поцилуваты. Трудно було изъ ихъ обіймивъ хочъ одного одирваты. Довго державъ їи за руку, въ вичы дыввся, потимъ повернувся, сказавъ щось и стрибнувъ черезъ тынъ, зникъ...

Зновъ у знемози впала Тетяна на траву. Маты побигла до неи.

— Доню моя, голубко, иды до хаты! Я тебе пидведу трохи.—Пидводить пидъ руку Тетяну, глянула, а каламарчыкъ лежить бока осторонь. Вона такъ и сплеснула рукамы! Вона жъ не хотила уже въ Боже дило втручатись! Ламле руки, тужыть: „Боже мій! котре жъ выпыло? Да Приська жъ казала, щобъ колы пыты, то разомъ обомъ. Охъ мени лыщечко, що я наробыла!“

А Тетяна: „Мамо, вы все журитесь... Моя матусенько дорога! Ваша йедына не радости, а горе вамъ принесла.

— Стрывай, дытя мое. Хто выпывъ изъ каламарчыка?

— Нихто. Васыль на мене выплескавъ, якъ я зомлила, жалкувавъ, що було тамъ мало воды, хотивъ мене напоить.

— Хвала Бѣгови!—перехрестылась маты,—що мій грихъ мынувъ безъ покуты!.. Хотила вамъ супереки стати, думала,—краще буде, а потимъ злякалася дуже сього и побигла по каламарчыкъ, щобъ ухопыты й розбыты його. Лучче запобигты одну хвилью радости, нижъ того николи не видаты, що йе въ Бога святійшого-хорошого. Самъ Богъ васъ извивъ докупы. Дай Боже, щобъ Васыль удавъ у твого батька, то бъ я спокійно ступыла въ Божу путь. У мене й теперь слѣзы котяться, згадуючы незабутне щасте... Чымъ я його заробыла! Да ще мени й дочку таку Богъ пославъ зъ великой ласки своеи, що до всього здатна, прядочка у си грае, веретенце шумыть и дзыжчыть, до господарства перша кукибнычка. Боюсь тильки, що люде кажуть...

— Все неправда, мамо, все неправда! Казавъ, Васыль, що черезъ два тыждни завитае, одужуваты звеливъ.

— Одужуй, доною моя. Уже винъ шось думае... дурно слова не кыне... А все таки мучать мене усяки думкы, хочъ и ненавыдыть винъ Хвеську...

V.

Мучать Тетяну завитальныкы. Кто не зайде, то все одно кажутъ, що Васыль до иншої ходыть, ажъ обрыдло...

Але жъ Тетяна розважае себе надією тієї радосты, що черезъ два тыждни буде... и сылкується себе оздоровыты симы надіями.

— Мамо, дайте мени мои уставкы и заполочть,—я довышиваю.

Подасть маты, але жъ за малу годину уже й одпочывае, уже й лягла. Згодомъ знову зведеться зъ мисця: „Ни, мамо, дайте,—я лучче очипка вамъ дошыю.“ Думка, що инша робота, то лучче буде шытысь, здоровье швыдче прыбуде. Здоровье льотомъ вылитае, а по воловому вертае. Та й зновъ, бидна, ляже...

— Дайте, мамо, мени помочы, я пйду до березы прохажуюся.

Пидвела маты й привела ии до березы. Посыдила на сонечку,—гарно такъ, гадкы всяки марины, усе ожыло... Метелькы литають, пташкы пурхають, щебечуть; комашечкы всякы, червони козачкы такъ ворущаються по землі, таке шасте мають, сонечко ихъ прыгривае... У саду пахошы розлываються одъ грушы й яблуні, що пьешъ и не напьешся пахощивъ. Посыдила трохы—налюбувалась зъ творыва Божого и тремниша стала. Зновъ и на другый день и на третій походыть и поправыться. Мало не пивтора тыждни все

снагы набиралася. Потимъ якъ убралася, якъ надила квиткы, почепыла стричкы, намысто, лычманъ и пишла до церкви, то, звисно, всихъ дивчатъ заломыла своимъ станомъ, своею красою. Въ церквю ввійшла, якъ зоря зійшла, такъ у шедивци спивають. Свичку пишла поставыты, такъ и зашепотили люде: давно не бачылы, то вона ще розцвила, а одмитна й ходою й красою. Однимъ тилькы не пощастыло Тетяни: Васыля не побачыла,—не бувъ у церкви.

Минуло й два тыждни. Маты й дочка одъ викна не видходять. Ажъ одного разу чують,—шамъ-шамъ, хрұсъ, хрұсъ!.. Сирко зразу загавкавъ и втыхъ; а на тыни побачылы, що до когось Сирко лашчыться. Тетяна прожогомъ и маты кинулысь до дверей... И ввійшовъ веселый Васыль.

— Здорови, моя матусю виренька! Здорова, моя кохана перва й остання!

— Сидай, Васылю,—каже радисно маты,—бажаний гостю, щобъ усе добре сидало.

— Я не гистъ уже у васъ, а сынъ вашъ, мамо.

— Голубе сызый!... хочъ я тебе й люблю давно якъ сына, да не наша воля те робыты, що хочемъ.

— Эге! але жъ йе, мамо, таке выпаде, що можно й по своему закону зробыты. Батько мій найшовъ соби пидъ мысли вдову. Боже йому поможы! Годи йому удовиты,—нехай йому заквитне въ хати, нехай йому доля усмихнется. А то мы самы й топылы й варылы. Нехай йому теперь дружна його й варыть. А на мою долю нехай не порывае рукы. У насъ йе тилькы тры дыва у жыттю людському: народытысь, одружытысь и вмерты. Першого дыва я не розумію и останнього: не всякый въ памъяти бувае. А що до другого дыва,—се вже наша сыла, и я сього домогався якъ наилуччого щастя. Хочу побачыты и почуваты всимъ сердцемъ, всією моею истотою. Мамо! я взявъ билета на степъ.

Берить вы на Тетяну й на себе. Мы будемо вильни. Въ тихъ двохъ дывахъ не моя сила, а тутъ мое право та Боже, а не людське. Идить, мамо!

— Иду, сынку, йду, мій сызый!...—якъ импетомъ іи до сього пхнувъ. Тетяна кинулась до його на плече, зхылась, плаче сльозамы, дякуючы. Маты, блида видъ щастя, кыдається, шукае хусткы на голову, руки тремтять.

— А шо жъ дали, сынку, робыты, якъ билета визьму?

— Нехай хрещена маты Тетянына заразъ переходить сюды жыты въ вашу хату зъ дытиною. Може ся хата и ій дасть таке щасте, якъ намъ—хочъ не скоро. А іи хата буде пидсидкамъ,—покы ваше добро попродае.

Пишла маты, перехрестывшысь. А вони zostались...

VI.

Помынуло килько днівъ. Темнымъ досвиткомъ уси трое вийшли зъ села. Въ души сльозы озывалыся, прощанне зъ риднымъ селомъ стояло въ души, зъ батьковою могылою, изъ тією березою, изъ хатою ридною, якъ поригъ ій цилувалы, выходячы...

Васылъ батькови черезъ людей переказавъ, щобъ йому сказали, якъ уже вони далеко будуть. Просывъ його благословення, и просывъ выбачыты, що потайно пишовъ на заробиткы. А йому бажавъ усякого щастя и одружытысь до души, и не обиявъ скоро вернутысь, бо пишовъ доли шукаты,—чы не щедриша та сторона и чы не добриша на долю...

А сльозы все въ души змагаються и капають на груди... Ледви, ледви на зорю стало пидійматься, стали й пташечкы озываться... Жайворонкы звылись угору...

Ще пройшли килькось верстовъ, стало сонечко вгору пидбыватись, такъ велично. Ввійшли въ село—журавли рыплять, скотына реве, напувають, женуть до череды зъ села на пашу. Гусы по ставахъ закекготали, дивчата на беригъ полотна бильты повиносили, вмочають, постылають... Писни залунали, по всьому селу, плугы заскрипили, поїхали ораты. Жытте загуло своимъ звичаємъ. А въ подорожнихъ уже ставъ якийсь спокій; вони, перейшовшы село й узиявши погожої воды, зупынылись за селомъ одпочыты. Стали вси тры навколишкы, на сонце молытыся Богови, дякували... Заспокоились, познимали свои торбы, стали снитаты... Навкругы бджолы гулы, пахло медомъ...

Дійшли вони до миста. Василь заразъ найшовъ собі у знайомаго хазяина въ господарстві службу. А вони такъ сякъ перебулы тыждень и имъ одкрылось місце. Маты завяньку у другому двори помижъ, а Тетяна на машини робыла часто зъ Василемъ, у його хазяина. Мало не рикъ такъ було. Потимъ хрещена маты продала хату, городъ и дви десятины поля, и выслала грошы, а сама зновъ перейшла въ свою хату жыты, Василь послужывъ до году и потимъ, забравшы вси докупы грошы, свои и матерыны, купывъ маленький шматочокъ зъ хаткою земли и посельвъ ихъ. Тоди зъ Тетяною повинчався. Ище рикъ послужывъ, а потимъ и самъ хазяиномъ ставъ. Хоть тяжко працюють обое, да радисно: бачуть, що ихъ сыла росте. А бабуса вже й онука гойдає—втишається нымъ. Воно засміється, и мовъ сонечко до ихъ до всихъ засміялося.

Дай, Боже, щастя!

Кулишівка, 1901 р. 2-го квітня.

Друкарські помилки.

Букв:	Рядок:	Надруковано:	Має бути:
99	11 згоры:	коджушыну	кожушыну
128	1 знызу:	ат вона	та вона
131	2 „	запляють	здяляють
133	5 згоры:	хрыста	хреста
136	15 знызу:	покачуся	покочуся
148	14 „	наготувылы	наготувалы
..	6 „	нрыхылывь	прыхылывь
159	12 13 „	Яцьковы Рыбальченковы	Яцькови Рыбаль- ченкови
175	6 „	будуванне	бидуванне
195	8 „	зъ-за лису:	зъ-за лисы:
225	10 „	пророчыста	проречыста
227	16 згоры:	тры свои	тры сувои
241	4 „	журтуйте	жартуйте
247	12 знызу:	добуту	добути
250	13 „	голывонько	голивонько
255	11 „	свахю	свашкою
268	1 згоры:	Жабокрюкивкою	Жабокрюкивкою
285	8 „	до пять,	до пять
328	5 „	за староста	за старосту
366	5 „	пробабы	прабабы
426	13 знызу:	бабу,	прабабу,
428	1 „	збачнувь	збагнувь
437	1 „	страшни ино	страшни и но-
454	12 згоры:	у за таки	бо за таки

ОБЛКНИГОКУЛЬТОРГ

1. 0 2. 0 3. 0 4. 0 5. 0 6. 0 7. 0 8. 0 9. 0 10. 0 11. 0 12. 0 13. 0 14. 0 15. 0 16. 0 17. 0 18. 0 19. 0 20. 0 21. 0 22. 0 23. 0 24. 0 25. 0 26. 0 27. 0 28. 0 29. 0 30. 0 31. 0 32. 0 33. 0 34. 0 35. 0 36. 0 37. 0 38. 0 39. 0 40. 0 41. 0 42. 0 43. 0 44. 0 45. 0 46. 0 47. 0 48. 0 49. 0 50. 0 51. 0 52. 0 53. 0 54. 0 55. 0 56. 0 57. 0 58. 0 59. 0 60. 0 61. 0 62. 0 63. 0 64. 0 65. 0 66. 0 67. 0 68. 0 69. 0 70. 0 71. 0 72. 0 73. 0 74. 0 75. 0 76. 0 77. 0 78. 0 79. 0 80. 0 81. 0 82. 0 83. 0 84. 0 85. 0 86. 0 87. 0 88. 0 89. 0 90. 0 91. 0 92. 0 93. 0 94. 0 95. 0 96. 0 97. 0 98. 0 99. 0 100. 0

МАГАЗИН №

K3. No

1. 2002

ИЗТА

1946

50-

12

19 ~~4~~ r.

